

## POZEMKOVÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU

## ПОЗЕМЕЛЬНАЯ РЕФОРМА В ЧЕХОСЛОВАКИИ

## DIE BODENREFORM IN DER TSCHECHOSLOWAKEI

VALER FÁBRY

## ÚVOD

1. XIX. století je u nás, stejně jako v jiných zemích, ve znamení náporu mladé buržoasie proti feudálnímu zřízení podlomenému již revolučním hnutím vykořisťovaného poddaného lidu a postupným rozvojem kapitalistického výrobního způsobu.

Buržoasní revoluce, v nichž bojovaly masy pracujícího a vykořisťovaného lidu města i vesnice pod vedením buržoasie, odstranily základ feudalismu, feudální vlastnictví k půdě, a otevřely cestu volnému rozvoji kapitalismu také na vesnici.

Stejně jako vzniklo soukromé vlastnictví k půdě z feudálního pozemkového vlastnictví, vznikla i kapitalistická vesnice z vesnice feudální.

Feudální/ pozemkové vlastnictví umožňovalo přivlastňování feudální renty v jejích postupných vývojových formách (renta v úkonech, naturální renta a renta v penězích).

Feudální vesnice se skládala z poddaných, jakožto rentou povinných nevolných uživatelů půdy, kteří byli povinni odvádět feudálovi, světské či církevní vrchnosti, nadpráci resp. nadvýrobek. Proto byla podrobena krutému vykořisťování jako celek.

Půda se dělila na půdu dominikální (panskou), které užívali ve vlastní režii feudálové, a na půdu rustikální (selskou), které užívali poddaní<sup>1)</sup> buď dědičně nebo až do odvolání.

Jednotu feudální vesnice upevňovala tzv. „oburová vázanost“, odpovídající technice trojhonného hospodaření,<sup>2/3)</sup> a právo nevolníků na společnou pastvu a užívání panského lesa.

Vedle hlavního rozporu na feudální vesnici, tj. rozporu mezi feudály a rolníky, se však začíná vytvářet na podkladě diferenciacie vesnice vedlejší rozpor

<sup>1)</sup> A. Volavka uvádí, že poměr mezi dominikální a rustikální půdou činil 60 : 40 (viz Sto let zemědělské politiky, Brázda 1948).

<sup>2/3)</sup> Obur obce byl rozdělen na 3 hony, na nichž se střídaly ozimy, jařiny a úhor.



v rámci rolnictva samého. Na české vesnici se sedláci dělili na celoláníky, pololáníky a čtvrtláníky podle rozsahu užívané půdy. Nejméně půdy měli zahradníci a chalupníci. Podruzi vůbec neměli půdu. Tzv. svobodníků (bez poddanských povinností) bylo v Čechách v 17. století celkem asi 750. Větší držitelé půdy s větším počtem rodinných příslušníků mohli za jistých podmínek vytvořit pro sebe určité přebytky.

To vede k vytvoření určité vykořisťovatelské vrstvy na vesnici samé, která může zaměstnávat a tedy i vykořisťovat bezzemky a chudinu.<sup>4)</sup>

2. Poměry, které nacházíme na našich vesnicích v době, kdy se začíná kapitalismus rozvíjet, byly výsledkem krutého a násilného vykořisťování, ale i boje venkovského lidu proti feudálům, trvajícího celá staletí. Rozhořčené třídní zápasy, protifeudální vzpoury směřující proti šlechtě i církvi, — v nichž rolníci povstávali proti bezmeznému vykořisťování a útlaču, proti podmanění a znevolňování, proti „svádění“ půdy a vyhánění rolníků z půdy, za zrušení feudální renty a za rozdělení panských statků —, a nemilosrdné a krvavé zásahy feudálního potlačovatelského aparátu charakterizují toto období.

Proces původní akumulace kapitálu se svými násilnými metodami rozložil feudální společnost. Je to „historický proces odlučování výrobce od výrobních prostředků“,<sup>5)</sup> který vytváří kapitál i „svobodného“ dělníka, při čemž „vylastnění zemědělského výrobce, zbavení rolníka půdy, tvoří základ celého procesu.“<sup>6)</sup>

Postupné ničení venkovského domácího řemesla a rozvoj řemesel a manufaktur v městech v důsledku rozvíjející se dělby práce si vynucuje uvolňování feudálních svazků připoutávajících rolníka k půdě. Patent Josefa II. z 11. listopadu 1781 sice zrušuje nevolnictví, ale robotní povinnost zůstává. Teprve zákon ze 7. září 1848<sup>7)</sup> zrušuje poddanství a selská břemena, jako výsledek revolučních událostí a současně také kompromisu, jež buržoasie uzavřela se šlechtou v zájmu záchrany velkostatků na úkor rolnictva, — a odevzdává půdu do soukromého vlastnictví jejich *držitelů*.

Zrušení poddanských povinností na Slovensku schválil uherský sněm dne 18. března 1848.<sup>8)</sup>

Rolníci buržoasní revolucí u nás nezískali půdu navíc, neboť feudální statkářská držba půdy nebyla rozbita; rolníci se stali jen „svobodnými“ vlastníky té rustikální půdy, kterou dříve *drželi* jako poddaní. Avšak i toto vlastnictví museli draze zaplatit. Feudální renta, kterou dosud odváděli, byla kapitaliso-

<sup>4)</sup> Viz V. I. Lenin, Vývoj kapitalismu v Rusku, Spisy 3, str. 169/170, a také K. V. Ostroviťanov, Pozemková renta a vývoj kapitalismu v zemědělství, Rudé právo, str. 4.

<sup>5)</sup> K. Marx, Kapitál I., str. 754.

<sup>6)</sup> Tamtéž, str. 756.

<sup>7)</sup> „Všichni poddaní bez rozdílu se stávají vlastníky půdy, kterou drží, a všechna břemena i všechny dávky a služby na půdě po vrchnosti váznoucí z vrchného vlastnictví vrchnosti plynoucí se zrušují.“

<sup>8)</sup> F. Bokes, Dejiny Slovenska a Slovákov, str. 162.



vána a rolníci ji spláceli ve formě vyvazovacích dávek jako hypoteční dluh ve dvaceti ročních splátkách. Panské velkostatky zůstaly nedotčeny.

Tím byla uvolněna cesta volnému rozvoji kapitalismu na vesnici, který výrobní a jiné společenské vztahy podrobil svým potřebám. „Forma v jaké začínající kapitalistický výrobní způsob nachází pozemkové vlastnictví, mu neodpovídá. Formu, která mu odpovídá, si teprve sám vytváří tím, že podřizuje zemědělství kapitálu; tím se také mění feudální pozemkové vlastnictví, klanové vlastnictví nebo drobné rolnické vlastnictví s občinou v ekonomickou formu odpovídající tomuto výrobnímu způsobu, ať jsou jejich právní formy seberozmantější.“<sup>9)</sup>

3. Kapitalistický vývoj v zemědělství může probíhat, jako na to poukazuje Lenin,<sup>10)</sup> dvojí formou.

První forma, kterou Lenin nazývá cestou „pruskou“, je cesta postupného přetváření feudálního velkostatku v kapitalistický velkostatek, kde feudální způsoby vykořisťování jsou působením kapitalistických výrobních vztahů pozvolna nahrazovány buržoasními způsoby. Je to dlouho trvající proces, jenž feudální formy útlaku neodstraňuje najednou. Feudální formy vykořisťování se proplétají v různých odstínech obvyklými formami vykořisťování námezdně pracujících.<sup>11)</sup> Např. i u nás, kde se kapitalismus rozvíjel pruskou cestou, platil feudální „čelední řád“ ještě v buržoasní republice.

Současně probíhá však i mezi rolníky kapitalistický vývoj, jenž dále diferencuje vesnici. „Také rolnické hospodářství *se rozvíjí kapitalisticky*, neboť z něho vyrůstá vesnická buržoasie a vesnický proletariát.“<sup>12)</sup>

Nejde tedy jen o diferenciaci starého rolnictva. Toto přestává existovat a vytvářejí se nové typy vesnického obyvatelstva.<sup>13)</sup>

Soukromé vlastnictví k půdě rozdělilo vesnici na vlastníky vykořisťovatele a na vlastníky a nevlastníky vykořisťované.

Druhá forma kapitalistického vývoje v zemědělství, tzv. cesta „americká“, vychází z neexistence feudálních velkostatků buď proto, že v důsledku zvláštních historických podmínek dané země nedošlo k feudálnímu vývoji (USA),<sup>14)</sup> nebo proto, že buržoasní revoluce odstranila feudální velkostatky a půda byla rozdělena mezi rolníky (Francie). V tomto případě se rolnická hospodářství

<sup>9)</sup> K. Marx, Kapitál III/2, str. 164.

<sup>10)</sup> V. I. Lenin, Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907, Spisy 13, str. 240 a d.

<sup>11)</sup> „Nevolnictví přerůstá v porobu a v kapitalistické vykořisťování na pozemcích feudálních statkářů-junkerů.“ (V. I. Lenin, Spisy 13, str. 241.)

<sup>12)</sup> V. I. Lenin, Spisy 13, str. 243.

<sup>13)</sup> Viz V. I. Lenin, Spisy 3, str. 168.

<sup>14)</sup> Osídlování půdy probíhalo později přidělováním tzv. „homesteadů“ v rozloze 160 akrů zdarma nebo za nominální poplatek. Pokud jde o otrokářské velkostatky na jihu Spojených států, občanská válka (1861—1865) smetla sice otroctví, ale ekonomické přežitky otroctví, které zůstaly na dlouhou dobu zachovány, se ničím nelišily od přežitků feudalismu.

Viz V. I. Lenin, Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství, Spisy 22, str. 17 a 21.)



přeměňují v typ farmářského hospodářství, která se ubírají kapitalistickým vývojem.<sup>15)</sup>

První způsob umožňuje jen pomalý vývoj výrobních sil a znamená intenzivnější vykořisťování a utlačování rolnictva i proletariátu. Druhá cesta umožňuje co nejrychlejší rozvoj výrobních sil. Podle toho rozlišuje Lenin *statkářskou a rolnickou* buržoasní evoluci v zemědělství.

4. Uvedl jsem výše, že v důsledku kompromisu mezi buržoasií a šlechtou nastal v našich zemích pomalý a pro široké masy pracujícího lidu bolestný vývoj kapitalismu v zemědělství.

Bývalí poddaní se stali vlastníky půdy, kterou drželi. Byla to působením kapitalistického výrobního způsobu přeměněná forma maloroľnického zemědělství, v němž „se držba půdy jeví jako jedna z výrobních podmínek pro bezprostředního výrobce a jeho *vlastnictví* půdy jako nejvýhodnější podmínka, jako podmínka rozkvětu *jeho* výrobního způsobu.“<sup>16)</sup>

„Tato forma svobodného parcelového vlastnictví samostatně hospodařících rolníků je... jednou z forem, které vyrůstají z rozkladu feudálního pozemkového vlastnictví“.<sup>17)</sup>

Vlastnictví k půdě bylo u nás v době buržoasní revoluce XIX. století podmínkou osvobození rolníka z feudálního jha. Současně však začíná zánik tohoto vytouženého soukromého vlastnictví k půdě, založeného a získaného prací vlastníka, a jeho vytlačení kapitalistickým soukromým vlastnictvím. Současně s likvidací feudálních břemen byla půda přeměněna ve zboží. Začíná proces strašného a svízelného oddělování bezprostředního výrobce a vlastníka od jeho výrobních prostředků kapitalistickým soukromým vlastnictvím. Nejde jen o okamžité vyvlastnění exekucemi a dražbou. „Vytlačováním je také ožebračování, zhoršování podmínek hospodaření malých zemědělců, které se může vléci léta a desetiletí,“<sup>18)</sup> a může se projevit např. v nadměrné práci, zhoršené výživě, zadluženosti, stagnaci výroby atp.

Vývoj kapitalismu sice probíhá v zemědělství jinými formami než v průmyslu, platí však také zde zákony kapitalismu, konkurence, akumulace, koncentrace a centralisace výroby. Kapitalismus umožnil rozvoj výrobních sil v zemědělství, používání strojů, zlepšení agrotechniky, zvyšování sklizní a živočišné výroby.

„Kapitál osvobodil zemědělství od feudalismu, vtáhl je do tržní směny a tím do světového ekonomického vývoje, vytrhl je ze stagnace a středověké ztrnulosti a patriarchálnosti. Ale kapitál nejenže neodstranil zuboženost, vykořisťování a nouzi mas, nýbrž naopak vytváří tyto útrapy v jiné podobě a obnovuje na „moderní“ základně jejich staré formy“.<sup>19)</sup>

<sup>15)</sup> Jde hlavně o přerůstání patriarchálního rolníka v buržoasního farmáře (V. I. Lenin, Spisy 13, str. 214).

<sup>16)</sup> K. Marx, Kapitál III/2, str. 161.

<sup>17)</sup> K. Marx, Kapitál III/2, str. 354.

<sup>18)</sup> V. I. Lenin, Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství, Spisy 22, str. 75.

<sup>19)</sup> Tamtéž, str. 103.



5. Vývoj kapitalismu v zemědělství u nás plně potvrzuje uvedená konstatování klasiků marxismu-leninismu.

Zákon konkurence nutil zemědělce, který byl vržen na trh, aby produkoval a prodával co nejvíce. Zlepšila se agrotechnika, v letech 1830—1860 probíhala přeměna trojhonného osevního postupu na střídavé hospodářství,<sup>20)</sup> rozšířila se orná půda,<sup>21)</sup> objevily se dokonalejší stroje. To vedlo ke zvýšení sklizní, k růstu pozemkové renty, pachtovného a ceny půdy. Půda se stala sférou spekulace.

Malovýroba v zemědělství nemůže obstát v tomto konkurenčním boji proti velkovýrobě, reprezentované jednak bývalými feudálními velkostatky přecházejícími na kapitalistický způsob produkce, jednak novou venkovskou buržoasií.

Zemědělská malovýroba je nákladnější a méně produktivní, trpí nedostatkem investic, meliorací a techniky. Technický pokrok je malým hospodářstvím nedostupný. Potíže malých výrobců znásobuje nevýhoda zděděná z feudalismu, záležející v tom, že panská půda, která je úrodnější a výhodněji položena než selská půda, zůstala nedotčena. Diferenční renta připadne takto statkáři. Trh ovládají velkostatkáři, překupníci a obchodní kapitál. Oni určují ceny a pomocí cen vykořisťují pracující rolníky.

Ačkoli produkce v malovýrobě je ztrátová, rolník musí prodávat, aby mohl zaplatit své peněžní závazky, aby drazé kupoval průmyslové výrobky, aby případně rozšířil svou půdní základnu. Prodává proto i to, co by sám a jeho rodina nezbytně potřebovali k udržení své holé fyzické existence.

Zemědělec nemusí být vlastníkem půdy, aby vyráběl, třeba tato forma je pro něho nejvýhodnější. Právní řád umožňuje mu присvojování výrobků také v jiné formě. Takovou specifickou formou je nájem. Pozemkoví vlastníci pronajímají svou půdu výrobcům, a to jednak kapitalistickým nájemcům, kteří odvádějí vlastníku pozemkovou rentu jako část nadhodnoty přesahující průměrný zisk vyždímané z námezdních dělníků, jednak malým výrobcům, kteří, jelikož sami nevykořisťují, odvádějí vlastníkům pozemků část své nadpráce a často také i nutné práce ve formě nájemného. Rolníkům pronajímá půdu i městská buržoasie, která ji získala pro spekulaci, pronajímají ji i statkáři, jimž při přechodu k intensivnějším formám hospodaření se nevyplácí obdělávat některé, zejména odlehlé a horší pozemky, neboť nájemné které získávají na úkor snížení nájemcovy životní úrovně, je vyšší než zisk, kterého by mohli dosáhnout při hospodaření ve vlastní režii. K tomu přistupuje i snaha statkářů, jestliže toho při nedostatku techniky potřebují, získat levnou pracovní sílu z nájemců, kteří jsou jim za pronájem půdy zavázáni.<sup>22)</sup> Na najaté půdě hospodařili většinou nejmenší hospodáři.<sup>23)</sup>

<sup>20)</sup> Viz J. Pelikán, Třídní rozklad vesnice, 1950, str. 29.

<sup>21)</sup> V letech 1851—1900 rozšířila se orná půda o 10 %, tj. o 340,000 ha (viz A. Volavka, Sto let zemědělské politiky, str. 26).

<sup>22)</sup> Když je drobná výroba vytlačována příliš silně, snaží se ji velkostatkáři upevnit nebo obrodit prodáváním nebo propachtováním půdy (V. I. Lenin, Spisy 4, str. 137).



Neschopnost kapitalistického zemědělství a průmyslu odčerpávat a začlenit do výroby pracovní síly, které se jeví z hlediska agrárního přelidnění jako přebytečné<sup>24)</sup> snaha i dělníků získat kousek půdy pro zajištění aspoň holé existence v době nezaměstnanosti, postupné prodávání i částí usedlosti v procese odrolničování a také drobení půdy při dědění vedly k rozšíření počtu hospodářství a ke snížení průměrné výměry pozemků připadající na jedno hospodářství. Současné se zvýšil počet statkářů v největších velikostních skupinách.<sup>25)</sup>

<sup>23)</sup>

| Velikostní skupiny    | Úhrnný počet závodů | Z celkového počtu má půdu |                       |                   |
|-----------------------|---------------------|---------------------------|-----------------------|-------------------|
|                       |                     | jen najatou v %           | najatou a vlastní v % | pouze vlastní v % |
| do 0,5 ha . . . . .   | 75.000              | 32                        | 26                    | 42                |
| 0,5—1 ha . . . . .    | 77.443              | 21                        | 40                    | 39                |
| 1—2 ha . . . . .      | 103.724             | 11                        | 51                    | 38                |
| 2—5 ha . . . . .      | 142.265             | 6                         | 54                    | 40                |
| 5—10 ha . . . . .     | 69.848              | 3                         | 36                    | 61                |
| 10—20 ha . . . . .    | 59.944              | 1                         | 19                    | 80                |
| 20—50 ha . . . . .    | 33.920              | 2                         | 15                    | 83                |
| 50—100 ha . . . . .   | 2.837               | 9                         | 18                    | 73                |
| přes 100 ha . . . . . | 3.388               | 20                        | 10                    | 70                |

(Statistické údaje v Čechách z r. 1902.)

(Viz J. Pelikán, Třídní rozklad vesnice, str. 55, podle Statistické příručky království Českého, tab. XI., 12.)

<sup>24)</sup> Počet námezdně pracujících v zemědělství přitom roste. V r. 1902 činil počet námezdně pracujících 20 % z celkového počtu osob činných v zemědělství, v r. 1910 37 %, v 1921 43 % (viz J. Pelikán, tamtéž, str. 47).

<sup>25)</sup>

| Velikostní skupina    | V r. 1861—72 | V r. 1889—90 | Přírůstek<br>Úbytek v % |
|-----------------------|--------------|--------------|-------------------------|
| pod 1 jítro . . . . . | 298.850      | 323.797      | + 8,3                   |
| 1—5 jiter . . . . .   | 118.997      | 228.111      | + 91,8                  |
| 5—10 „ . . . . .      | 49.993       | 64.708       | + 28,4                  |
| 10—25 „ . . . . .     | 79.232       | 76.694       | — 3,2                   |
| 25—50 „ . . . . .     | 57.297       | 46.982       | — 18,0                  |
| 50—100 „ . . . . .    | 13.921       | 11.210       | — 19,5                  |
| 100—200 „ . . . . .   | 846          | 1.159        | + 37,0                  |
| přes 200 „ . . . . .  | 702          | 1.407        | + 100,7                 |
| Úhrnem . . . . .      | 619.839      | 744.068      | + 20                    |

Statistické tabulky o změnách v rozdělení majetku pozemkového v království Českém, vyd. 1893, str. 33 a 139.

R. 1910 počet usedlosti se zvýšil již na 986.301, tj. proti r. 1861—72 o 58 %.

Příznačné je, že Schwarzenbergové vlastnili v Čechách v r. 1885 201.136 ha půdy, r. 1906 již 247.736 ha půdy (Viz D. Krejčí, Učebnice zemědělské politiky 1928, str. 68/9).

(Statistické tabulky o změnách v rozdělení majetku pozemkového v království Českém vyd. 1893, str. 33 a 139.)



Buržoasní ekonomové v tom viděli důkaz životaschopnosti malovýroby, důkaz její přednosti před velkovýrobou. Tento vývoj však naopak, je důkazem postupného ožebračení a vyvlastňování malovýroby, koncentrace a centralisace zemědělské výroby.

Rozložení půdní držby ke konci minulého století svědčí jednak o velkém počtu nejnižších kategorií držitelů půdy s malou a nejmenší výměrou půdy, jednak o malém počtu velkozávodů a obrovských latifundií pocházejících z kořistí po bělohorské bitvě a většinou vázaných fideikomisemi.<sup>26)</sup>

Je jasné, že diferenciační proces na vesnici nahromadil již na konci minulého století obrovské třídní napětí, jehož ostří bylo naměřeno zejména proti statkářské třídě.

Maloročník byl tedy vykořisťován na trhu při prodeji svých výrobků i při koupi průmyslových výrobků, platil nadměrnou cenu za pozemek, který se mu podařilo získat, odváděl vlastníkům půdy přemrštěné nájemné, platil daně na udržování aparátu buržoazního státu, který ho utlačoval. Jeho produkce na to často nestačila a náklady jeho výroby pohlcovaly tržbu. Hledal proto zá-

<sup>26)</sup> Statistika českých zemí z r. 1896 podle M. Seringa, Die Agrarischen Umwälzungen im ausserrussischem Osteuropa, Berlin 1930, str. 207:

| Vel. třída            | Případu % držby | % půdy |
|-----------------------|-----------------|--------|
| <i>Čechy</i>          |                 |        |
| do 5 ha. . . . .      | 81              | 12,5   |
| od 5—20 ha. . . . .   | 14,4            | 26,1   |
| od 20—100 ha. . . . . | 4,5             | 23,7   |
| nad 100 ha. . . . .   | 0,1             | 37,7   |
| <i>Morava</i>         |                 |        |
| do 5 ha. . . . .      | 85,8            | 16,6   |
| od 5—20 ha. . . . .   | 11,5            | 29,6   |
| od 20—100 ha. . . . . | 2,5             | 19,4   |
| nad 100 ha. . . . .   | 0,2             | 34,4   |
| <i>Slezsko</i>        |                 |        |
| do 5 ha. . . . .      | 78,8            | 13,5   |
| od 5—20 ha. . . . .   | 16,5            | 24,3   |
| od 20—100 ha. . . . . | 4,5             | 20,0   |
| nad 100 ha. . . . .   | 0,2             | 42,2   |

Podle uherského zemědělského sčítání z r. 1895 (Magyar statisztikai közlemények, sv. XXIV, resp. Statistická příručka republiky Československé I., str. 42) bylo na Slovensku

| hospodářství              | případu držby % | % veškeré půdy |
|---------------------------|-----------------|----------------|
| do 5 jiter . . . . .      | 51,9            | 5,8            |
| od 5—10 jiter . . . . .   | 21,3            | 9,4            |
| od 10—50 jiter . . . . .  | 24,5            | 28,1           |
| od 50—1000 jiter. . . . . | 2,1             | 21,1           |
| nad 1000 jiter . . . . .  | 0,2             | 35,6           |

(Viz D. Krejčí, tamtéž a M. Sering, tamtéž, str. 208.)



chranu u vesnického lichváře a u dravého finančního kapitálu. Místo záchrany přistoupila však nová forma moderního vykořisťování, úvěr a hypotéka, která urychlila jeho proletarizaci.<sup>27)</sup>

Bylo by však chybou domnívat se, že úvěr je za všech okolností znakem neutešených poměrů v zemědělství, neboť jak na to poukazuje Lenin při obhajobě Kautského Agrární otázky,<sup>28)</sup> rozvíjející se zemědělství potřebuje úvěr. Je však skutečností, že mezi základní tendence kapitalistické evoluce „patří nesporně i odloučení půdy od zemědělce formou růstu hypotekárního zadlužení“.<sup>29)</sup>

Zkoumáme-li proces zbavování vykořisťovaných rolníků jejich výrobních prostředků, zejména půdy, je třeba rozlišovat první etapu, kdy rolník zůstává formálně právně vlastníkem půdy, ale majiteli hypoteky připadne jeho nadpráce, případně i práce nutná,<sup>30)</sup> od druhé etapy, kdy dochází k exekučnímu odprodeji pozemku, případně k prodeji z „volné“ ruky. Tato „volnost“ soukromého vlastníka je však výsledkem jen poznané nutnosti, neboť dobře ví, že jeho hospodářství přijde dříve nebo později na buben.

Kupcem pozemků nemusí být vždy větší rolník nebo statkář,<sup>31)</sup> může jím být i sám věřitel, který hospodářství nebo pozemky pronajme jiným rolníkům, kteří, jsouce k tomu přinuceni, jsou ochotni dřít se na něho, případně i malí a střední rolníci a parceloví rolníci.<sup>32)</sup>

Čím více ohrožuje malorolníkovu existenci působení agrárního, obchodního a finančního kapitálu, tím houževnatěji lpí na své půdě. Pro rolníka jeho půda není spekulativní investice, není kapitál,<sup>33)</sup> z něhož očekává zisk, ale pracovní příležitost, která jej zdánlivě ochraňuje před úplnou proletariací. Zoufale

<sup>27)</sup> Hypotekární zadlužení zemědělců v Čechách činilo již r. 1868 půl miliardy zlatých, v r. 1912 1,629 miliónů zlatých (viz J. Pelikán, tamtéž, str. 58). Podle buržoasního ekonoma V. Brdlika činil důchod věřitelů ve skupině malých rolníků od 2 do 5 ha celých 75 % dosažených důchodů (viz tamtéž, str. 59).

<sup>28)</sup> Viz V. I. Lenin, Kapitalismus v zemědělství, Spisy 4, str. 118.

<sup>29)</sup> Tamtéž.

<sup>30)</sup> Proto říká Alfons Šťastný: „My rolníci jsme jenom ještě dočasnými hospodáři na statecích, a to pouze do té doby, dokud se našim věřitelům bude líbit nás tam trpět. Obyvatelstvo celých krajů pracuje jen jako otroci svým lichvářům, kteří je ze statků vyhánějí, když k tomu vidí nejvýhodnější okamžik.“ (Viz A. Šťastný, Program rolnictva, str. 12.)

<sup>31)</sup> K problematice dvou etap ve vývoji zemědělských závodů (tendence ke koncentraci půdy a k likvidaci malovýroby a tendence k drobení půdy a k vytváření nových drobných a středních hospodářství) poukazují na práce F. Stočese „Dvě etapy ve vývoji zemědělských závodů“ (Politická ekonomie č. 8/1957) a „Buržoasní a maloburžoasní teorie o agrární otázce“, Nová mysl č. 4/1958.

<sup>32)</sup> V letech 1868—1902 bylo ročně průměrně 2779 usedlostí exekučně odprodáno. (Viz Pelikán, tamtéž, str. 62). V letech 1868—1887 došlo k 1,419.499 převodům hospodářství. Z toho jen 21 % v důsledku dědění.

<sup>33)</sup> „Hranici výtěžku pro pracujícího rolníka se nejeví ani průměrný zisk z kapitálu, pokud je drobným kapitalistou, ani nutnost renty, pokud je sám vlastníkem půdy. Absolutní hranici pro něho jako malého kapitalisty jeví se jenom mzda, kterou po odečtení nákladů ve vlastním slova smyslu platí sám sobě. Dokud mu cena výrobku tuto mzdu uhrazuje, bude půdu obdělávat, a to často tak dlouho, dokud mu bude kryt fyzické minimum mzdy“ (K. Marx, Kapitál III/2, str. 353.)



se jí drží a je ochoten snášet neuvěřitelná strádání, jen aby ji pro sebe zachránil. Ze svobodného soukromého vlastnictví se stanou okovy, které malorolníka sice poutají k nelidskému vykořisťování, nikoli však k půdě, kterou nemůže zachránit.<sup>34)</sup>

Přes veškerou námahu malý výrobce je zbavován své půdy, stává se proletářem. Projevuje se to v tzv. útěku vesnického obyvatelstva do měst a vystěhovalectvím, které mělo v našich zemích obzvláště hrozný rozsah.<sup>35)</sup>

## POZEMKOVÁ REFORMA BURŽOASNĚ DEMOKRATICKÉ REPUBLIKY

1. Imperialistická válka 1914-18 přiostrčila všechny vnitřní rozpory Rakouska-Uherska v městech i na vesnici. V utlačovaném a vykořisťovaném pracujícím lidu narůstalo obrovské revoluční napětí, podnícené a znásobené revolučními událostmi v Rusku, zejména Velkou říjnovou socialistickou revolucí. Po vzoru sovětských opatření proti statkářům i naši bezzemci a pracující rolníci volali po obdobných opatřeních, zejména po zabírání a parcelaci statkářské půdy. Zejména na Slovensku dochází k revolučním akcím proti statkářům.

Vytvořily se takto objektivní podmínky pro to, aby se dělnická třída postavila v čelo revolučního hnutí, upevnila svůj svazek s rolníky v boji proti buržoasii a statkářům, získala pro proletariát hegemonii v probíhající národní a demokratické revoluci a organizovala takto její přechod v revoluci socialistickou. Chyběl však subjektivní faktor revoluce, opravdová marxistická dělnická strana.

Československá sociální demokracie neměla revoluční agrární program, kterým by mohla získat pracující rolníky a zemědělský proletariát na svou stranu. XII. sjezd sociálně demokratické strany v prosinci r. 1918 se postavil proti

<sup>34)</sup> „Samostatně hospodařící malorolník nemá zajištěno vlastnictví svého kousku půdy, ani není svoboden sám; stejně jako jeho dům, jeho dvůr, jeho pár kousků půdy, patří i on lichváři; jeho existence je nejistější než existence proletáře, který aspoň občas zažije klidné dny, což se nestane nikdy trápenému otroku svých dluhů“. (B. Engels, Rolnická otázka ve Francii a v Německu, Vybrané spisy II, str. 449.)

<sup>35)</sup> a) Útěk z vesnice v Čechách:

| Rok  | Úhrn veškerého obyvatelstva | Příslušnost k zemědělství |      |
|------|-----------------------------|---------------------------|------|
|      |                             | počet                     | %    |
| 1846 | 4,315.144                   | 2,800.000                 | 64.4 |
| 1921 | 6,670.610                   | 1,980.389                 | 29,7 |

(Viz A. Volavka, Sto let zemědělské politiky, str. 48.)

b) Vystěhovalectví:

V letech 1840—1910 se vystěhovalo z českých zemí 1,280,586 osob a v letech 1910—1913 769.125 osob.

(Dvacet let čs. zemědělství, str. 26).



parcelaci šlechtické půdy a žádal jen její zestátnění a budování státních a družstevních podniků.<sup>36)</sup>

Buržoazní agrární straně se podařilo postavit se s demagogickými sliby „parcelace“, „odčinění pobělohorského zločinu“ a „osvobození selského stavu“ v čelo agrárního hnutí, oddělit rolnictvo od jeho jediného skutečného spojence, od dělnické třídy, upevnit v něm iluze o stabilitě malovýroby v zemědělství a otevřít českému finančnímu a agrárnímu kapitálu volnou cestu pronikání do zemědělství.

Správné stanovisko ve věci pozemkové reformy se začalo vytvářet v boji za přijetí 21 podmínek pro vstup do komunistické internacionály. Zářijová konference marxistické levice zaznamenala významný pokrok v poměru k rolnictvu; levice nebyla však dosti silná, aby v rozhodujících měsících, kdy byly pro to dány objektivní podmínky, dělnická třída získala na svou stranu rolnické masy, i když se někdy se zdarem postavila do čela požadavků bezzemků a drobných rolníků.<sup>37)</sup>

Zradou pravičáků v sociálně demokratické straně, kteří se spojili s buržoasií a záměrně se ani nepokusili získat pracujícího rolníka pro boj dělnické třídy, došlo k porážce dělnické třídy v prosinci 1920. Nebyly splněny požadavky ani dělníků, ani rolníků. Agrární strana, přinucená pod tlakem revolučních mas k uzákonění pozemkové reformy, mohla pak v období odpadání poválečné revoluční vlny sabotovat její provedení v prospěch rolníků a provedla ji v prospěch buržoasie.

2. To, co nazýváme pozemkovou reformou buržoazní republiky, resp. I. pozemkovou reformou, je soubor zákonů, které byly postupně, a zpočátku pod tlakem revoluční nálady rolnických mas, vydávány.

Prvním opatřením byl zákon č. 38/1918 Sb., o obstavení velkostatků, který stanovil, že jakékoli zcizení, zastavení nebo rozdělení velkostatků zapsaných do zemských desek je bez státního schválení neplatné. Toto opatření mělo ukázat, že vláda zamýšlí zakročit proti třídě velkostatkářů, a to zejména proti bělohorské a maďarské šlechtě, a mělo podvázat spekulaci se šlechtickou půdou.

K uklidnění rolníků měl také sloužit zák. č. 318/1919 Sb. o zajištění půdy drobným pachtýřům a zákon č. 593/1919 Sb. o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.

Teprve 11. března 1919 byl vydán zákon č. 215/1919 Sb. (nov. č. 387/1919 Sb.) o zabránění velkého majetku pozemkového, tzv. *zákon záborový*.

Zabráním velkého majetku pozemkového nenastala žádná změna vlastnického práva a vlastník zůstal nadále v držbě svého pozemkového majetku. Dispo-

<sup>36)</sup> XII. sjezd československé sociální demokracie žádal vyvlastnění velkostatků ku prospěchu republiky a spolusprávu zaměstnanců, nikoli však rozdělení půdy mezi rolníky.

(J. Veselý, O vzniku a založení KSČ, str. 77.)

<sup>37)</sup> Vyvlastnění mělo postihnout statky od 100 ha, a to za náhradu. (Viz J. Menclová, Léta zrodu dělnicko-rolnického svazku v Československu, SNPL 1961, str. 13.)

<sup>37)</sup> Viz Přehled dějin KSČ, 1957, str. 79 a Dějiny KSČ, SNPL 1961, str. 147 a 154.



sice vlastníka vyžadovaly však souhlasu pozemkového úřadu. Stát jen získal možnost (§ 5) zabraný majetek přejímat a přidělovat.

Podle zákona je velkým majetkem pozemkovým soubor nemovitostí, jejichž výměra náležející jedné osobě nebo týmž spoluvlastníkům je větší než 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha půdy vůbec. (§ 2).

Ze záboru byly vyloučeny objekty právně a hospodářsky samostatné, které nesloužily hospodaření na zabraných nemovitostech (§ 3). Byly to průmyslové podniky značné hodnoty s potřebnou půdou.<sup>38)</sup>

Vlastníci měli rovněž nárok na to, aby jim bylo ze zabraného majetku přiděleno 150 ha zemědělské půdy (nebo 250 ha veškeré půdy). Případně mohla být ze záboru uvolněna i větší výměra do 500 ha půdy (§ 11). Pozemkový úřad použil při provádění pozemkové reformy tohoto ustanovení ve většině případů, kdežto nepoužil ani v jediném případě § 14, který umožnil vyvlastnění půdy i pod hranici stanovenou v § 2 v případě naléhavé potřeby.<sup>39)</sup>

Podle § 7 zák. pozemkový úřad mohl povolit vlastníkům prodej zabrané půdy z volné ruky. Účelům pozemkové reformy unikaly takto další plochy, zejména velké hospodářské celky, a to do rukou osob, které nebyly oprávněny pro přiděl půdy.<sup>40)</sup>

Halasně vyhlášený zákon č. 318/1919 Sb. o výkupu dlouhodobých pachtů v prospěch malých pachtýřů, měl velmi nepatrný výsledek.<sup>41)</sup>

30. ledna 1920 byl vydán zákon č. 81/1920 Sb., tzv. *přídělový zákon*, který upravil podmínky přidělování zabrané a převzaté půdy.

Je příznačné, že tento zákon o *přidělování* již převzaté půdy byl vydán ještě před vydáním zákona, který měl upravit *přebírání* zabrané půdy. To je důkazem toho, že vláda přistupovala k uzákonění pozemkové reformy jen pod tlakem mas. O tom svědčí i § 63 přídělového zákona, který určil, že v místech, kde si převzetí a přiděl půdy vyžadají delší dobu a kde „jest po ní zvlášť naléhavá poptávka“, může být vlastníkovu uložena povinnost, aby přiměřenou výměru půdy propachtoval za běžných pachtovních podmínek.<sup>42)</sup> Tím se vytvořil další prostředek pro likvidaci revolučního hnutí rolnických mas dožadujících rozdělení velkostatků, tzv. vnucený pacht. Zvláště zajímavá je souvislost tohoto opatření s rozmachem revoluční vlny v druhé polovině r. 1919. Levá opozice v sociálně demokratické straně vystoupila v říjnu 1919 se svým pro-

<sup>38)</sup> Z tohoto titulu bylo do r. 1928 vlastníkům ponecháno 1311 podniků s 9.507 ha půdy (Deset let československé republiky, sv. III., str. 431).

<sup>39)</sup> Podle M. Seringa (tamtéž str. 231/2) bylo vlastníkům ponecháno podle tohoto ustanovení průměrně 174 ha zemědělské a 243 jiné (tj. lesní) půdy. Podle Nédorezova, tamtéž str. 12, bylo podle § 11 vlastníkům ponecháno do r. 1936 612.490 ha (viz Statistisches Jahrbuch der čs. Republik 1938 str. 55).

<sup>40)</sup> Podle tohoto ustanovení bylo ze záboru propuštěno 405.204 ha půdy. (Viz Deset let čs. republiky, sv. III., str. 439.)

<sup>41)</sup> 128.557 pachtýřů dostalo 101.117 ha půdy. (Deset let čsl. republiky, sv. III., str. 428.)

<sup>42)</sup> Toto opatření vyneslo 265.182 pachtýřům 141.172 ha půdy (Deset let čs. republiky, v. III., str. 428.)



gramem socialistické republiky. V prosinci 1919 byla ustavena marxistická levice, která se hlásila k zásadám III. internacionály. V zimních měsících se dále zhoršovala situace pracujícího lidu. Na Slovensku panoval hlad. Docházelo k ostrým třídním střetnutím. V lednu 1920 probíhá generální stávka na Ostravsku a na Kladensku stávkují zemědělstí dělníci. Přídělový zákon měl záměrně sloužit k utlumení revoluční nálady pracujících.<sup>43)</sup>

Zákon určil především, komu lze převzatou půdu přidělit. Byli to především malí zemědělci, domkaři, drobní živnostníci, bezzemci, zemědělští a lesní dělníci (zvláště legionáři a válkou postižení pozůstalí), také jejich sdružení, různé korporace pro účely bytové, obce atd. Důraz je kladen na individuální přiděl. Půda měla být pro zemědělské účely přidělována ke zřízení nebo doplnění rodinných samostatných podniků, které nepotřebují cizích pracovních sil.

Zákon však obsahuje několik ustanovení, která jednak umožňují další únik půdy z pozemkové reformy, jednak rychlejší pronikání českého finančního kapitálu do zemědělství.

Těmto účelům sloužil především § 20 zákona, podle něhož vlastníkům mohla být ponechána půda sloužící okrase krajiny nebo ochraně historických památek a jejich okolí bez ohledu na původní ustanovení záborového zákona.<sup>44)</sup>

Přídělový zákon (§§ 13, 24, 25) umožnil dále vytvoření *zbytkových statků*, „jejichž dělení z důvodů hospodářských není vhodné“. Obdobně byly vytvořeny i zbytkové průmyslové podniky, které byly často přidělovány pseudo-družstvům pod vlivem agrárního kapitálu.<sup>45)</sup>

Soběstačné usedlosti měly být přidělovány zejména jako tzv. *rolnické nedíly* do 15 ha, jejichž zcizitelnost a dělitelnost byla omezena (§§ 16 a 30 a d.).

8. dubna 1920 byl pod č. 329/1920 Sb. (nov. 220/1922 Sb.) v souvislosti s dubnovými volbami do parlamentu vydán zákon o převzetí a úhradě za zabraný majetek pozemkový, tzv. *náhradový zákon*.

Zákon neuložil pozemkovému úřadu povinnost převzít zabranou půdu do určité doby, naopak, umožnil mu uzavírat s vlastníky tzv. generální dohody, podle nichž se provedení převzetí odložilo na 20—30 let.<sup>46)</sup>

Za převzatý majetek platil stát náhradu<sup>47)</sup>, a to průměrnou cenu docílových v letech 1913—1915.

Přídělová cena činila však podle § 77 v průměru asi dvojnásobek náhradové ceny.<sup>48)</sup>

<sup>43)</sup> Viz Přehled dějin KSČ, 1957, str. 76, a Přehled čsl. dějin, 1956, str. 28.

<sup>44)</sup> Podle tohoto ustanovení uniklo 1,148.410 ha půdy (Statistisches Jahrbuch der čs. Republik 1938, str. 55, viz Někdořezov, tamtéž str. 12.)

<sup>45)</sup> Bylo vytvořeno zhruba 2000 zbytkových statků s průměrnou výměrou půdy zhruba 100 ha.

<sup>46)</sup> Podle J. Koťátka se tyto dohody začaly uzavírat v r. 1935 a uniklo tím asi 300.000 ha půdy. Pozemková reforma, str. 12).

<sup>47)</sup> Jen v některých případech byl pozemkový majetek převzat bez náhrady, např. majetek bývalé panovnické rodiny.

<sup>48)</sup> Viz M. Šering, tamtéž, str. 225, Někdořezov, tamtéž, str. 14.



3. Z uvedeného můžeme dospět k názoru, že jednotlivé zákony I. pozemkové reformy byly postupně vydávány podle toho, jak se utvářela situace v zemi pod tlakem revolučních událostí a hnutí rolnických mas, které žádaly rozbití velkostatků a přiděl půdy pro sebe. Ústupky bezzemkům a pracujícím rolníkům buržoasie uzákonila nikoli proto, aby byly uskutečněny, nýbrž proto, aby jejich pomocí revoluční hnutí rolníků utlumila, vytvoření svazku s dělníky zabránila a aby z rolnictva vytvořila svou zálohu. Zákony o I. pozemkové reformě obsahují řadu ustanovení, která umožnila buržoasii uskutečnit své vlastní cíle, to jest statkářsko-kapitalistickou linii, která se prosazuje tím jasněji, čím více upadá poválečná revoluční vlna.<sup>49)</sup> Tato směřuje k podmanění existujících velkostatků, aniž by jejich podstata byla zrušena, k vytvoření nové české a slovenské statkářské a kulacké buržoasie a k zvýšenému vykořisťování malovýrobců a zemědělských dělníků finančním kapitálem i statkáři a kulaky.

Buržoasie přistoupila k drobnému přidělu půdy jen a jedině pod tlakem mas.<sup>50)</sup>

Různá ustanovení zákonů o I. pozemkové reformě umožnila, aby půda byla buď ponechána v rukou původních šlechtických velkostatkářů, kteří se dostali pod vliv československého finančního kapitálu, nebo aby přešla do rukou nové vrstvy statkářů a kulaků, která pak tvořila oporu buržoasie a finančního kapitálu na vesnici, zejména oporu buržoasní agrární strany, která pozemkovou reformu prováděla.

Mluvíme-li tedy o sabotáži I. pozemkové reformy, je třeba chápat význam tohoto slova také třídně. Sabotována byla rolnická linie evoluce kapitalismu v zemědělství, kdežto buržoasie dokázala statkářsko-buržoasní linii vývoje dokonale uplatnit.

Provádění pozemkové reformy v zájmu československé buržoasie umožnil byrokraticko-centralistický aparát, tj. pozemkový úřad a jeho oblastní úřadovny.<sup>51)</sup> Rolníci, kteří byli na provedení pozemkové reformy nejvíce zainteresováni, neměli prahádný vliv na ně.<sup>52)</sup>

<sup>49)</sup> a) Tuto linii sleduje např. i tzv. malý přidělový zákon (č. 93/1931 Sb.), vydaný v době hospodářské krise, který upevňuje nadvládu finančního kapitálu nad všemi přidělci půdy z pozemkové reformy, prohlubuje jejich nelítostné vykořisťování a umožňuje odprodej půdy, kterou dostali z reformy;

b) Ke zrušení fideikomisů (rodinných svěřenectví — nezcizitelný rodinný majetek, zejména šlechtický) dochází u nás teprve až po náležitém upevnění finančního kapitálu zákonem č. 179/1924 Sb., který odstraňuje tuto překážku jeho pronikání do zemědělství.

c) Vykořisťování přidělců bylo zajištěno i jinými rafinovanými metodami. Např. v r. 1936 celá 1/3 řádného přidělu a celý přiděl ve zkráceném řízení nebyly zaknihovány. Přidělci mohli získat jen drahý tzv. osobní úvěr a nikoli levnější hypotekární (Viz Protokol o řádném říšském sjezdu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v r. 1936, str. 162).

<sup>50)</sup> Do konce r. 1923 bylo přiděleno 117.152 uchazečům 173.152 ha půdy. (M. Sering, tamtéž, str. 223.)

<sup>51)</sup> Zákon č. 330/1919 Sb.

<sup>52)</sup> Zajímavá je buržoasní kritika vyslovená na adresu způsobu provádění pozemkové reformy. „Organizace, která byla pro provedení zákonů vytvořena, je tak byrokraticky centralistická, jako snad žádné jiné agrární reformy. Schází veškerá samospráva; všechno je v rukou pozemkového úřadu a jeho zaměstnanců“. Viz M. Sering, tamtéž, str. 227.



Výsledky I. pozemkové reformy vyplývají z tohoto přehledu podaného dr. J. Michlem „Revise první pozemkové reformy“, str. 59:

|                                        | Veškeré<br>půdy     | Zemědělské<br>půdy<br>(z toho) |
|----------------------------------------|---------------------|--------------------------------|
| K dispozici pro reformu bylo . . . . . | 4,068.370           | 1,312.721                      |
| Novým nabyvatelům se dostalo . . . . . | 1,800.782<br>44,3 % | 868.301<br>66,2 %              |

Zbytek zůstal původním vlastníkům.

Zemědělská půda, která se dostala novým vlastníkům, dělí se na:

|                                                                                                                                                                                             | Nabyvatelé | Výměra     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|------------|
| 1. tzv. drobný příděl:<br>(do 30 ha. V tomto počtu je silná kulacká vrstva asi<br>2000 přídělců do 30 ha) . . . . .                                                                         | 638.182    | 643.395 ha |
| 2. větší objekty nad 30 ha (zbytkové statky) . . . . .<br>(Poznámka: pozemkový úřad přitom zamítl žádosti<br>219.865 drobných uchazečů o půdu. Viz Deset let čs. repub-<br>liky, str. 446). | 2.055      | 192.194 ha |
| 3. Jiné větší objekty většinou lesní . . . . .                                                                                                                                              |            | 32.712 ha  |
| Celkem . . . . .                                                                                                                                                                            |            | 868.301 ha |

Tuto protirolnickou pozemkovou reformu, která byla prováděna, jak tomu sami rolníci říkali, podle zásady „rolníkům korec, statkářům dvorec“, označila buržoasie a oficiální místa za obrovskou vymoženost.<sup>53)</sup>

V projevu na oslavu 28. října 1927 prohlásil Masaryk, že „pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky, je dovršením, vlastně uskutečněním převratu“. Toto konstatování mu však nevadilo, aby v témže projevu neřekl, že „záborovým zákonem předešli jsme sociálním výbuchům, protože se lidu dala *naděje* (podtrženo mnou, V.F.) na získání půdy“ a že „přece tato reforma, nejen právně, ale i hospodářsky posloužila velkostatkářům, zejména šlechtickým“.

Velké latifundie šlechtické a zejména církevní zůstaly nedotčeny.<sup>54)</sup>

<sup>53)</sup> Např. v publikaci „Deset let československé republiky“, sv. III (str. 549) se říká, že „latifundium bylo odstraněno a redukováno na velkopodniky, které již ani svým počtem ani svým rozsahem nemají převahu nad závody středními a malými“.

<sup>54)</sup> Např. v rukou původních vlastníků a jejich dědiců zůstal majetek Schwarzenbergů (cca 64.000 ha), Lichtensteinů (42.000 ha), Lobkowiczů (16.000 ha) a podobně také arcibiskupství pražskému 15.000 ha a olomouckému 32.000 ha (viz J. Michl, Revise první pozemkové reformy str. 58).



Sama agrární strana byla však brzy nucena přiznat naprosté fiasko své pozemkové reformy: „...poptávka po půdě téměř všude přesahovala její nabídku, takže v četných obcích jest naléhavá potřeba dalšího drobného přidělu pro malozemědělce a bezzemky. Možnosti vystěhovalectví trvalého a sezónního stále klesají...“<sup>55)</sup>

Klement Gottwald hodnotil význam I. pozemkové reformy takto: „Pozemková reforma a zrušení fideikomisů měly zdánlivě „odčinit zločiny pobělohorské“ a „osvobodit rolnický stav“, byly však mohutnou pákou k utvoření silné české a slovenské agrární buržoasie a cestou k ovládnutí zemědělství finančním kapitálem. Pozemková reforma neměla tedy pouze význam preventivního opatření proti nebezpečí sociální revoluce. Pozemková reforma a zrušení fideikomisů znamenaly tedy současně odklizení feudálních pozůstatků a byly jedním z prostředků konkurenčního boje českého kapitálu proti maďarské a německé šlechtě.“<sup>56)</sup>

4. I. pozemková reforma rolníkům tedy půdu nedala, nerozbila šlechtické a církevní latifundie a nezlikvidovala všechny feudální prvky vykořisťování vesnice. Vedle starých velkostatků vznikly nové a počet a rozloha kulackých hospodářství, hlavní opory buržoasie na vesnici, byly rozšířeny.

O výsledcích pozemkové reformy z hlediska přidělování půdy podává nejlepší svědectví statistika o sčítání zemědělských závodů v r. 1930.<sup>57)</sup>

Zemědělské závody ve velikostní skupině nad 20 ha, které reprezentovaly jen 4,7 % všech závodů, hospodařily na 54,4 % veškeré půdy, kdežto závody ve velikostní skupině do 10 ha, reprezentující 86,1 % všech závodů, hospodařily jen na 29,5 % veškeré půdy.<sup>58)</sup>

To všechno mohlo mít za důsledek jediné nesmírné přístřeší třídních rozporů na vesnici a postupující diferenciaci rolnictva a proletarisaci jeho nej-

<sup>55)</sup> (Viz Protokol o řádném říšském sjezdu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v r. 1936, str. 162).

<sup>56)</sup> K. Gottwald, Špisy I., str. 173.

<sup>57)</sup>

| Velikostní skupina  | Počet závodů<br>absolutně v % | % výměry<br>z veškeré půdy | % výměry ze<br>zemědělské půdy |
|---------------------|-------------------------------|----------------------------|--------------------------------|
| do 2 ha . . . . .   | 679.503—44,2                  | 4,8                        | 6,7                            |
| 2—5 ha . . . . .    | 403.883—26,3                  | 11,1                       | 16,5                           |
| 5—10 ha . . . . .   | 239.530—15,6                  | 13,6                       | 18,7                           |
| 10—20 ha . . . . .  | 140.527—9,2                   | 16,1                       | 22,1                           |
| 20—50 ha . . . . .  | 57.060—3,7                    | 13,1                       | 16,4                           |
| nad 50 ha . . . . . | 15.064—1,0                    | 41,3                       | 18,6                           |

(Podle Sborníku otázek z ekonomiky zemědělství sv. I. 1953, str. 40.)

<sup>58)</sup> K dokreslení tehdejších pozemkových poměrů stačí uvést, že stálých zemědělských dělníků bez půdy bylo 413,000 a že v českých zemích hospodařilo jen 47,8 % na půdě vlastní a zbytek hospodařil na přípachtované nebo pachtované půdě. (Viz J. Duriš, Pětiletka v zemědělství, Praha 1949, str. 8, 9.)



chudších vrstev. Malí a střední rolníci a přirozeně i zemědělský proletariát byli vystaveni neuvěřitelnému vykořisťování rychle srůstajícím agrárním a finančním kapitálem ovládajícím i zemědělské družstevnictví.

V letech 1920—1923 probíhala agrární krise. Zemědělství zaostávalo za průmyslem i v období dočasné stabilisace kapitalismu. Agrární krise, jejíž příčinou byla relativní nadvýroba, se prohloubila v době světové hospodářské krise. To vedlo zejména v důsledku masové nezaměstnanosti ke snížení poptávky a proto také k poklesu cen zemědělských výrobků.<sup>59)</sup>

Ceny byly přitom mnohem nižší na podzim, kdy drobní rolníci museli prodávat. Nižší byly i ceny živočišných výrobků, které produkoval malý rolník. To vedlo k ostřejším formám vykořisťování právě těch nejmenších rolníků. Zemědělské průmyslové podniky, ovládané agrárním a finančním kapitálem, nakupovaly suroviny levně a vydělávaly na stoupajících cenách průmyslových výrobků.<sup>60)</sup>

Technický pokrok v zemědělství silně zaostával.<sup>61)</sup> Průměrné hektarové výnosy se snížily.<sup>62)</sup>

Zmenšené hektarové výnosy a snížené ceny zemědělských výrobků, zvýšené pachtovné a vyšší cena zemědělské půdy v důsledku politiky agrárních cel a konečně také zvýšené daňové břemeno, zatěžující pracující rolníky, vedly k omezování spotřeby zemědělských výrobků také u rolníků, k degradaci zemědělství a k nebývalé zadluženosti pracujícího rolnictva.<sup>63)</sup>

Pracující rolníci odváděli finančnímu kapitálu každoročně obrovské částky ve formě úroků. Usedlosti malých rolníků fakticky patřily bankám. Počet exekucí a exekučních prodejů rolnických usedlostí vykazoval stoupající tendenci<sup>64)</sup>. Vyvlastňování rolníků, jejich pauperisace a proletarizace postupovaly stále rychlejším tempem. Ve dvacátých letech rolnictvo ztratilo více půdy než získalo v pozemkové reformě.<sup>65)</sup>

<sup>59)</sup> V r. 1935 poklesly ceny rostlinných výrobků v porovnání s průměrem z let 1925—9 o 26,9 % a živočišných výrobků o 34,4 %. (Viz Sborník otázek ekonomiky zemědělství I., str. 73.)

<sup>60)</sup> Např. cena cukru činila v r. 1925 4,91 Kčs, v r. 1930 však již 6,22 Kčs, zatím co cena cukrovky klesala.

Cenové indexy průmyslových a zemědělských výrobků ukazují, že se ceny průmyslových výrobků proti cenám zemědělských výrobků v porovnání s rokem 1913/14 zvýšily v r. 1928 o 16 %, v r. 1929 o 37 % a v r. 1932 o 63 %. (Viz Sborník otázek ekonomiky v zemědělství, str. 75.)

<sup>61)</sup> V r. 1930 měly závody do 10 ha celkem 78 traktorů, závody od 10 do 20 ha 235 traktorů a závody nad 20 ha 3449 traktorů (Viz Sborník otázek, str. 40). — Spotřeba superfosfátu v r. 1931 klesla proti spotřebě v r. 1929 na 59 % a stejně také draselných a dusíkatých hnojiv. (Viz Sborník, str. 77.)

<sup>62)</sup> Průměrné hektarové výnosy v letech 1933—7 klesly proti výnosům v letech 1928—1932 u ječmene na 88,2 %, a pšenice na 97 %, u cukrovky na 97,2 %. (Viz Sborník, str. 77.)

<sup>63)</sup> V době hospodářské krise se odhadovala daňová a hypotekární zadluženost zemědělců na 30 miliard Kčs.

<sup>64)</sup> V letech 1868—1902 bylo v Čechách exekučně prodáno ročně průměrně 2779 usedlostí. Tento počet se zvýšil v letech 1921—1930 na 3820. V době hospodářské krise v r. 1936 bylo prodáno 27.000 usedlostí. (Viz Nédorezov, Agrarnye preobrazovanija, str. 43, Kl. Gottwald, Spisy 9, str. 73.)

<sup>65)</sup> Viz Přehled čsl. dějin, str. 32.



5. Situace, která se vytvářela v důsledku sabotáže pozemkové reformy, rychlého pronikání finančního kapitálu na vesnici, srůstání buržoasie s průmyslovým a bankovním kapitálem, postupující agrární krise a zvýšené vykořisťování vesnického lidu přiostrila třídní rozpory a diferenciaci venkova. Vytvořily se podmínky proto, aby pracující rolnictvo bylo získáno pro svazek s dělnickou třídou a bylo vymaněno z vlivu buržoasie reprezentované agrární stranou a z vlivu její ideologie vyjádřené v heslu „venkov jedna rodina“, které zastíralo třídní protiklady.

Rozvíjení praktické práce komunistické strany na vesnici brzdila však zpočátku ideologická nejasnost v rolnické otázce, podceňování rolnictva jako spojence proletariátu. Marxisticko-leninské stanovisko strany k rolnické otázce a v jejím rámci k otázce půdy, a to jednak k buržoasní pozemkové reformě, jednak k revolučnímu vyvlastnění statkářské půdy bez náhrady a jejího přidělení bezzemkům a drobným rolníkům, se utvářelo v boji proti sociálně demokratickým přežitkům, proti nesprávným i škůdcovským názorům.

Tese k agrární otázce z r. 1922 setrvávají ještě na sociálně demokratické koncepci zřizování státních a družstevních podniků na velkostatkách, které měly být vyvlastněny bez náhrady, místo toho, aby prosazovaly parcelaci a přiděl půdy.

Na I. sjezdu KSČ v r. 1923 byla rolnická otázka podceňována a sjezd se jí vcelku nezabýval.<sup>66)</sup>

Po I. sjezdu celostátní konference strany v květnu 1924 pobízí k lepší práci mezi rolnictvem.<sup>67)</sup>

„Směrnice k agrární otázce“ přijaté II. sjezdem strany v r. 1924 vytyčily heslo vyvlastnění velkostatkářské půdy a inventáře bez náhrady a jejího bezplatného předání do rukou pracujících zemědělců.<sup>68)</sup>

IV. sjezd strany v r. 1927 se pod vlivem pravičáků dopouští oportunistických chyb v rolnické otázce, zejména v otázce půdy, kterou považuje za druhořadou otázku a vytyčuje nesprávné heslo vnuceného pachtu a revize provádění buržoasní pozemkové reformy.<sup>69)</sup>

Bylo třeba rozbít trockistické názory, které popíraly totožnost a jednotu

<sup>66)</sup> „Sjezd nevěnoval téměř žádnou pozornost rolnické otázce. I v tom se projevoval vliv starého sociálně demokratického podceňování rolníka jako spojence dělnické třídy.“ (Z. Bradáč, *Boj za bolševizaci KSČ 1924/5* SPN, str. 76. Viz také J. Veselý, *Z prvních bojů KSČ*, str. 98.)

<sup>67)</sup> *Přehled dějin KSČ—teze*, 1957, str. 101; viz také J. Veselý, *Z prvních bojů KSČ*, str. 163.

<sup>68)</sup> Tamtéž, str. 106. „KSČ musí malorolnictvu, neuspokojenému s prováděním pozemkové reformy, na příkladech ukázat, že pozemková reforma je uskutečňována agrární buržoasií v její vlastní prospěch na úkor pracujícího rolnictva. Musí vychovávat malozemědělce, aby si uvědomili, že jen revoluční řešení agrární otázky po ruském způsobu může pracujícímu rolnictvu přinést uspokojení jeho požadavků. KSČ musí plně podporovat boj rolnictva za půdu.“ (Z. Bradáč, *Boj za bolševizaci KSČ 1924/5*, str. 191.)

Viz také J. Menclová, *Léta zrodu dělnicko-rolnického svazku v Československu*, str. 118.

<sup>69)</sup> Tamtéž, str. 113.



základních zájmů dělnictva i rolnictva vykořisťovaných kapitálem stejně i když v jiných formách. Bylo třeba vyvrátit i názory oportunistů, kteří popírali třídní diferenciaci na vesnici a proto také nutnost rozvíjení třídního boje vesnické chudiny pod vedením dělnické třídy. Takové názory mohly vést jen k izolaci dělnické třídy od jejího spojence, od vykořisťovaných mas venkova.<sup>70)</sup> Bylo třeba dokázat, že proletariát, aby sám zvítězil nad buržoasií, musí pro boj proti ní a proti kapitálu získat na svou stranu své spojence — vykořisťované venkovské masy, které v sobě skrývají obrovskou revoluční energii, avšak sebe samostatně osvobodit nemohou, a které kolísají mezi proletariátem a buržoasií. K čemu vede jejich spojenectví s buržoasií dokázala právě I. pozemková reforma. Stejně však bylo nutno ukázat v každodenních dílčích bojích, že pro vykořisťované vesnické obyvatelstvo existuje jen jedna cesta, cesta boje ve svazku s proletariátem, cesta revolučního řešení agrární otázky a vítězství nad buržoasií.

Podrobení vesnice finančnímu kapitálu, nelidské vykořisťování vesnické chudoby, snižování mezd zemědělského dělnictva z větší části nezaměstnaného, zvýšené břemeno daní, pachtovného a lichvy, stoupající zadluženost a proletarisace malých rolníků, jejich postupná expropriace exekucemi a dražbami vytvořily nejen možnost, ale i nutnost rozšíření vlivu strany na vesnici.

Významným mezníkem v tomto vývoji byl V. sjezd KSČ v r. 1929, kdy gottwaldovské vedení strany na podkladě zkušeností KSSS a marxistického rozboru agrární otázky na naší vesnici určilo strategii i taktiku strany. Byla to cesta revolučního boje za základní i dílčí zájmy rolníků proti všem formám kapitalistického a statkářského vykořisťování a útlaaku. Byla to cesta vytvoření svazku dělnické třídy s rolnictvem pod jejím vedením za diktaturu proletariátu, za zničení kapitalismu. Byl to boj za vyvlastnění statkářské půdy bez náhrady a za její odevzdání drobným rolníkům.

V této souvislosti získala otázka půdy mimořádně důležitý význam. Klement Gottwald, kritizuje oportunistické chyby v rolnické otázce, zdůrazňuje, že otázka půdy je jednou z nejdůležitějších otázek venkova.<sup>71)</sup>

Boj vesnické chudiny za půdu nelze oddělit od jejích ostatních požadavků, pro které bojovala pod vedením dělnické třídy a jejího předvoje komunistické strany, ani od národnostní otázky v oblastech utlačovaných národů, ani od všeobecné situace, v níž se odehrává boj proti buržoasii a imperialismu<sup>72)</sup>. Přesto se však soustředíme právě na otázku boje o půdu, abychom ukázali, že boj

<sup>70)</sup> V materiálu k diskusi o československé otázce ukázal Kl. Gottwald, že v straně bylo organizováno asi jen 4000 rolníků, že vliv strany na vesnici byl malý a že rolnictvo bylo ještě jako celek z většiny ovládáno buržoasií. (Kl. Gottwald, Spisy 1, str. 109.)

<sup>71)</sup> Kl. Gottwald, Spisy 1., str. 170.

<sup>72)</sup> „Musíme vědět a musíme to rolníkům ukázat, že cestou k tomu je denní boj proti exekucím, proti vysokým daním a pachtům za půdu, společně s bojem dělníků ve městech. Musíme jim říkat, že jediná cesta pro rolníka, aby se udržel na hroudě, je spojení jeho boje s bojem průmyslových dělníků. Běží o to spojit tyto boje co nejtěsněji a vést veliké lidové hnutí za chléb, za práci, za půdu, za svobodu.“ (Kl. Gottwald: Spisy 2, str. 263.)



za poválečnou pozemkovou reformu organicky souvisí s bojem pracujících rolníků za revoluční řešení agrární otázky již za buržoasní republiky a vyrůstá z něho, i když za podmínek boje o moc a přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou získává jiný charakter.

Komunistická strana jasně formulovala své stanovisko k otázce půdy a zdůrazňovala, že jen vítězný revoluční boj vykořisťovaných rolníků a bezzemků ve svazku s dělnickou třídou a pod jejím vedením může ji vyřešit k uspokojení vesnické chudiny.<sup>73)</sup>

VI. sjezd strany v r. 1931 schválil taktiku a strategii strany pro proletářské východisko z hospodářské krise diktaturou proletariátu ve svazku s rolnictvem na podkladě boje také za jeho požadavky včetně vyvlastnění velkostatkářské a církevní půdy a jejího odevzdání do rukou pracujících rolníků.<sup>74)</sup>

Masový boj vesnické chudiny se začal rozvíjet v r. 1929 a pokračoval a stupňoval se v letech 1931 masovými stávkami zemědělských dělníků a bojem zejména proti exekucím a dražbám, zvláště na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině.

V r. 1934 usilovala strana o vytvoření široké jednotné protifašistické fronty na obranu demokratických svobod, národní a státní nezávislosti, také na podkladě požadavků rolnictva. Dochází k bojovým revolučním vystoupením zbídačené vesnice.<sup>75)</sup>

V r. 1935 bojuje strana za vytvoření široké lidové fronty všech protifašistických, demokratických a pokrokových sil v procesu boje za práva lidu. Roste aktivita rolníků, kteří dosáhli odklad exekuce. Požadavek provedení nové pozemkové reformy získal stále širší ohlas.<sup>76)</sup>

6. Německá fašistická okupace po rozbití republiky stupňovala třídní vykořisťování pracujících rolníků krutým útlakem národa a militarisací veškerého hospodářství. Drobné rolnictvo bylo vykořisťováno cenovým diktátem a totálními dodávkami. Německá pozemková politika vrátila v četných případech

<sup>73)</sup> Ve své první parlamentní řeči r. 1929 prohlásil Klement Gottwald, že strana bude bojovat „aby zemědělstí dělníci a malí rolníci mohli vyvlastnit velkostatkáře.“ (Kl. Gottwald, Spisy 1, str. 323.)

<sup>74)</sup> Na VI. sjezdu KSČ r. 1931 prohlašuje Klement Gottwald: „Kapitalismus vyhání drobného rolníka neúprosně z hroudy, t. j. odlučuje ho od výrobních prostředků. Malý rolník může být zachráněn pouze revolucí a diktaturou proletariátu, která vyvlastní vyvlastňovatele, vrátí výrobní prostředky do rukou lidu, která tedy dá i rolníkovi to, co mu kapitál vyvlastnil, to jest půdu.“ (Kl. Gottwald, Spisy 5, str. 106.)

<sup>75)</sup> V r. 1934, v době neúrody, strana navrhuje „řešit agrární krizi tak, že bez náhrady zkonfiskujeme všechnu statkářskou, zbytkářskou a církevní půdu a dáme ji bezplatně i s inventářem malým zemědělcům.“ (Kl. Gottwald, Spisy 5, str. 270.)

<sup>76)</sup> ÚV KSČ přijímá v říjnu 1936 poselství: „Plně podporujeme volání rolníků po provedení nové pozemkové reformy a po parcelaci všech zbytkových a jiných velkostatků.“ (Kl. Gottwald; Spisy 7, str. 235—6.)

ÚV KSČ se v květnu 1937 usnází: „Nechť je provedena důsledná parcelace velkostatkářské a zbytkářské půdy tak, jak ji žádají domkáři a zemědělský lid.“ (Kl. Gottwald I: Spisy 8, str. 82.)

V témže roce v plánu strany na povznesení Slovenska žádá V. Široký dokončit pozemkovou reformu, konfiskaci půdy iredentistických velkostatkářů a zbytkových statkářů, vyvlastnění velkostatkářské půdy a její rozdělení malým rolníkům a zemědělským dělníkům.



půdu německé šlechtě. V celých oblastech byli rolníci vysídleni, aby byla získána půda pro vojenské účely nebo pro německou kolonizaci.

Fašistická luďácká vláda na Slovensku halasně ohlásila svou pozemkovou reformu<sup>77)</sup>, která prý měla odstranit sociální rozdíly.

Tato „pozemková reforma“ měla postihnout půdu cizích státních příslušníků, půdu obyvatel židovského původu, půdu získanou revisí I. pozemkové reformy a půdu statkářů nad 50 ha. Půda měla být vykoupena za plnou cenu. Ve skutečnosti statkářská půda vykoupena nebyla. Pokud jde o revisi I. pozemkové reformy byla postižena půda dvou českých zbytkových statkářů a několika statkářů — odpůrců luďáckého režimu.<sup>78)</sup> Avšak ani židovský statkářský majetek nebyl v mnoha případech rozdělen, ale byl soustředěn do tzv. „Fondu pro správu polnohospodářského majetku“. Přídělová cena půdy byla neúměrně vysoká a přídělcé ji musil zaplatiti v hotovosti.

Statkářské vlastnictví tedy nebylo dotčeno. Pozemková reforma tzv. Slovenského státu ani zdaleka neodstranila třídní rozpory a sloužila jen k posílení posice vládnoucí luďácké buržoasie.

Komunistická strana odhadovala pravou podstatu této pozemkové reformy. Usilovala na celém území republiky o vytvoření široké národní fronty sdružující všechny demokratické a vlastenecké síly za národní samostatnost, demokratické svobody a za osvobození republiky.

Při Slovenském národním povstání v r. 1944 komunistická strana prosazovala provedení pozemkové reformy podle hesla „Půda patří tomu, kdo na ní pracuje“. Deklarace Slovenské národní rady z 1. září 1944 obsahuje požadavek o pozemkové reformě. V té době však nedošlo ani k normativní úpravě pozemkové reformy, ani k jejímu revolučnímu provádění.<sup>79)</sup> Za součinnosti buržoasních nacionalistů buržoasie získala vliv v Slovenské národní radě, která pozemkovou reformu neřešila (viz Dějiny KSČ, str. 450).

## POZEMKOVÁ REFORMA V LIDOVĚ DEMOKRATICKÉ REPUBLICĚ

### 1. VÝVOJOVÁ TENDENCE POZEMKOVÉ REFORMY

Osvobození Československa z fašistické nadvlády německého imperialismu Sovětským svazem, národně osvobozenecý boj našeho lidu, v němž získal hegemonii proletariát pod vedením revoluční marxistické strany a jenz vyvrcholil v národní a demokratickou revoluci, a přechod moci do rukou lidu umožnily ukončit odvěký zápas rolnického lidu o půdu a provést důslednou pozemkovou

<sup>77)</sup> Zákon č. 46/1940 Sb.z.

<sup>78)</sup> Předpokládalo se, že pozemkovou reformou bude získáno 1,619.008 ha půdy. Místo toho se rozdělilo celkem 44.329 ha židovské půdy a 1030 ha půdy získané z jiných pramenů. Na drobný příděl připadlo 17.680 ha půdy pro 21.625 uchazečů; 44 velkých uchazečů získalo 20.741 ha půdy. (Viz V. Baugh, Poľnohospodárstvo za slovenského štátu, 1958, str. 42.)

<sup>79)</sup> Viz M. Falán, Február 1948, str. 13.



reformu, za kterou pracující rolnictvo bojovalo pod vedením komunistické strany již za buržoasní republiky.

Pozemková reforma v lidově demokratické republice proběhla v souvislosti s národně demokratickou revolucí a s jejím přerůstáním v revoluci socialistickou.

Buržoasie v období silně vyvinutého kapitalismu se nemohla postavit pro „rolnickou“ linii v agrární otázce, neboť v tu dobu byla již, jak říká Marx „teritorialisována“, t. j. zakotvila již do zemědělství svůj způsob výroby. Vývoj kapitalismu v našem zemědělství, třeba šlechtické velkostatky zůstaly do velké míry zachovány, byl již velmi pokročilý.

Bylo jasné, že jen vítězná revoluce mohla získat půdu pro pracující rolníky. Upevnit a rozšířit svou moc mohla však dělnická třída jen v těsném svazku s pracujícími rolníky.<sup>80</sup>

Základ tohoto svazku tvořil agrární program komunistické strany, v němž pozemková reforma hrála významnou úlohu a pro jehož uskutečnění se podařilo získat aktivní a bojovou účast naprosto převážné části rolnictva.<sup>81</sup>

Zvláštnost situace v r. 1945 záležela v tom, že národní protimperialistický a demokratický program vlády směřoval jen proti části statkářského pozemkového vlastnictví. Ve vládě Národní fronty byla i část české a slovenské buržoasie, která pro svou účast v protifašistickém boji nebyla ještě svou třídní, protilidovou politikou kompromitována.

Květnové volby v r. 1946 dokázaly prvenství komunistické strany, ale současně ukázaly, že buržoasie má ještě vliv na část pracujících, zejména na rolnictvo, obzvláště na Slovensku. Bylo třeba svést s buržoasií boj o důvěru národa a soutěžit o to, kdo dovede lépe národní věci vést a spravovat,<sup>82</sup>) kdo chce splnit oprávněné požadavky pracujícího lidu, zejména rolnictva.<sup>83</sup>)

Na podkladě naprosto konkrétních požadavků vyjadřujících třídní zájmy pracujícího rolnictva (a právě proto oslabujících hospodářské postavení buržoasie na vesnici), pro jejichž uskutečnění byli získáni malí a střední rolníci, masy poznávaly na vlastních zkušenostech, že buržoasie nemůže a nechce splnit jejich požadavky, které omezovaly její hospodářskou moc. Zemědělství dělníci, malí a střední rolníci poznali na vlastních zkušenostech v průběhu rozvíjení revoluce shora i zdola (t. j. jednak využíváním mocenských posic, které dělnická třída

<sup>80</sup>) „Dělnická třída mohla rozhodnout zápas s buržoasií ve svůj prospěch jedině upevněním svazku s pracujícím rolnictvem“. (Deset let lidově demokratického Československa, bod. 7, Rudé právo z 16. dubna 1955.)

<sup>81</sup>) Základním prostředkem pro upevnění svazku dělnické třídy s rolnictvem bylo dát rolníkům půdu zrušením velkostatkářské držby půdy a provedením pozemkové reformy, čímž byly odstraněny poslední zbytky feudalismu na vesnici. (Tamtéž.)

<sup>82</sup>) Kl. Gottwald, Spisy 12, str. 16.

<sup>83</sup>) „Venkov je těžištěm našeho zápasu za většinu národa. Většina dělnické třídy jde za námi. Získat většinu národa znamená získat ještě více rolníků, zejména získat středního rolníka.“ (Kl. Gottwald, Spisy 14, str. 63.)



měla ve státě,<sup>84)</sup> jednak získáváním rolnických mas pro aktivní boj), že buržoasie jako *celek* je proti jejím třídním zájmům a že pozemkovou reformu lze uskutečnit jen v rozhodném boji proti ní ve svazku s dělnickou třídou a pod jejím vedením, jen na podkladě jednoznačného vyřešení otázky moci v prospěch dělnické třídy. V rozhodující bitvě v únoru 1948 byl svazek dělnické třídy s pracujícím rolnictvem naprosto pevný a buržoasie zůstala izolována.

Tyto okolnosti vysvětlují průběh boje za lidově demokratickou pozemkovou reformu, která byla uskutečněna v letech 1945—1948 ve třech etapách postupně jak dozrávaly ekonomické a politické podmínky.

Není sporu o tom, že tyto etapy souvisí s třemi komunistickou stranou rolnictvu postupně předkládanými požadavky, týkajícími se provedení pozemkové reformy.

Jsou to:

1. konfiskace a rozdělení nepřátelského a zrádcovského zemědělského majetku,

2. revise I. pozemkové reformy,

3. nová pozemková reforma.

Názory se rozcházejí, pokud jde o určení začátku jednotlivých etap. Mám za to, že by nebylo správné spojovat začátek jednotlivých etap s vydáním příslušného právního předpisu. K tomu, aby tyto právní předpisy mohly být vůbec vydány, bylo třeba vytvořit určité politické předpoklady souvisící s mocenskými poměry ve státě a s mobilisací rolnických mas zdola za uzákonění a uskutečnění předkládaných požadavků pracujících rolníků.

1. I. etapa pozemkové reformy sahá vlastně až do období Slovenského národního povstání. K provedení této etapy bylo však přikročeno až v r. 1945 postupně jak bylo území republiky osvobozováno sovětskou armádou.<sup>85)</sup>

Košický vládní program ze dne 5. dubna 1945, tvořící bezpečný politický základ pro celou pozemkovou reformu, uvítal probíhající již na Slovensku pozemkovou reformu.<sup>86)</sup>

Požadavek pozemkové reformy stojí v Košickém vládním programu na před-

<sup>84)</sup> Ministrem zemědělství byl komunista J. Ďuriš. Složitější byla situace na Slovensku, kde pověření zemědělství bylo v rukou Demokratické strany, která se snažila použít resortu k sabotáži pozemkové reformy a k upevnění svého postavení na vesnici podporováním statkářů a kulaků. Tím důležitější bylo využít i v tomto případě celostátních mocenských posic dělnické třídy a mobilisovat slovenské rolníky za provedení reformy a proti jakékoli její sabotáži.

<sup>85)</sup> Jejím právním výrazem je nařízení předsednictva Slovenské národní rady z 27. února 1945 č. 4/1945 Zb. n. SNR o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů a zrádců a nepřátel slovenského národa.

<sup>86)</sup> „Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedení snahou, především (podtrhuji, V.F.) jednou pro vždy vyrvati českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německo-maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dát ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků — vítá vláda konfiskaci půdy nepřátel a zrádců, kterou provádí Slovenská národní rada, a její rozdělení mezi drobný zemědělský lid; vláda rozšíří podobné opatření na celé území republiky.“ (Hlava XI. Košického vládního programu.)



ním místě rozsáhlého rolnického programu, nazvaného „novou rolnickou politikou“ (proto novou, neboť byla v prospěch malých a středních rolníků), který obsahoval také další požadavky, jako např. rozsáhlou pomoc malým rolníkům při odstraňování škod způsobených válkou, pomoc při obdělávání půdy atd., které byly později doplněny dalšími opatřeními, jakými byly např. snížení nájemného za půdu, odstupňované výkupní ceny za zemědělské výrobky podle velikosti závodu, levné úvěry, uzákonění Jednotného svazu zemědělců, jakožto demokratické zájmové organizace rolníků atp.

I když, jak bylo uvedeno, Košický vládní program tvoří základ pro celou pozemkovou reformu, konkretisoval jen její první etapu, která směřovala proti nepřátelskému cizímu a zrádcovskému majetku.

Cizácká německo-maďarská šlechta a statkářská třída byla v masách naprosto izolovaná, stejně i zrádcovská část slovenské i české buržoasie. Buržoasie nemohla počítat s nijakou podporou na záchranu této části statkářské třídy. V této etapě se uskutečnil rovněž „odsun německé menšiny, opory agresivního německého fašismu, který spolu s osídlením pohraničí českými pracujícími odstranil nebezpečí činnosti fašistické páté kolony a přispěl k zajištění nezávislosti a demokratického vývoje republiky.“<sup>87)</sup>

Konfiskace, která postihla i zemědělský majetek, byla provedena také ke splnění mezinárodních dohod, a to zejména moskevské deklarace z r. 1943 a krymské a postupimské dohody z r. 1945.<sup>88)</sup>

Chtěl bych však zdůraznit, že se ani zásahy proti nepřátelskému a zrádcovskému statkářskému majetku neuskutečnily bez boje proti reakčním představitelům buržoasie.<sup>89)</sup>

Již na začátku provádění pozemkové reformy se ukázala taktika Demokratické strany na Slovensku a také ostatních nekomunistických stran: sabotovat program Národní fronty, sabotovat vydávání legislativních opatření, sabotovat provádění zákonů o pozemkové reformě, ale navenek tváří v tvář rolníkům vytěžít z pozemkové reformy, probíhající proti jejich vůli, co možno největší

<sup>87)</sup> Viz Deset let lidově demokratického Československa, bod 4, Rudé právo z 15. dubna 1955.

<sup>88)</sup> Viz R. Bystrický, Základy mezinárodního práva soukromého, 1958, str. 218.

<sup>89)</sup> Beneš a představitelé buržoasie v Londýně byli proti parcelaci, chtěli jen sestátnit pozemkovou drůbu nad 50 ha (Viz M. Falčan, Február 1948, str. 11). Sledovali tím cíl jednak zachránit „sestátně“ velkostatky pro jejich vlastníky při změně mocenských poměrů, kterou připravovali, jednak postavit rolníky proti dělnické třídě, jak se to stalo po první světové válce. Beneš prosazoval také náhradu za konfiskovanou půdu.

Konfiskační dekrety vztahující se na české země, proti očekávání, nebyly vydány hned po květnové revoluci, nýbrž až v červnu-červenci, a to pro odpor Beneše, který prosazoval náhradu za konfiskovaný majetek a přemrštěně vysoké přídělové ceny.

Svědčí o tom rovněž způsob provádění pozemkové reformy na Slovensku, kde pověřenectvo zemědělství bylo v rukou buržoasní Demokratické strany, která všemožně sabotovala provedení Košického vládního programu. Z celkové výměry 545.000 ha půdy podléhající konfiskaci byla až do února 1948 vyslovena konfiskace jen na 80.000 ha půdy a vlastnické dekrety dostalo jen 9 % všech přídělců. (Viz M. Falčan, Február 1948, str. 30.) Tzv. „Správa majetkov pre pozemkovú reformu“ řízená pověřenectvem zemědělství zachovávala konfiskované velkostatky vcelku a nerozdělila je.



politický kapitál. Rolnické masy postupně, pod vlivem komunistické strany prohlédly tuto nepoctivou hru.<sup>90)</sup>

2. II. etapa pozemkové reformy začíná podle zemědělského programu komunistické strany, vypracovaného na podkladě usnesení jejího VIII. sjezdu v březnu 1946 a vtěleného především do Budovatelského programu Gottwaldovy vlády, která vyšla z květnových voleb v r. 1946, v nichž komunistická strana získala vedoucí postavení. V tomto programu byl jasně formulován požadavek *revis první pozemkové reformy*.<sup>91)</sup>

Usnesením vlády z 16. července 1946 bylo ministru zemědělství uloženo předložit vládě osnovy zákonů o revisi I. pozemkové reformy, o scelování půdy a o úpravě dědické posloupnosti, znemožňující drobení zemědělské půdy.

Zemědělský program komunistické strany sledující zájmy malých a středních rolníků byl dále rozpracován a uveřejněn ministerstvem zemědělství jako „Hlavní zásady nových zákonů připravovaných ministerstvem zemědělství“ v říjnu 1946.<sup>92)</sup>

Čtyři z těchto zákonů se zabývaly otázkami půdy, při čemž nejdůležitější byl právě zákon o revisi I. pozemkové reformy.

V I. etapě pozemkové reformy byl veden hlavní úder proti německé a maďarské statkářské třídě, resp. proti té části domácích českých a slovenských statkářů, kteří zradili, kteří pomáhali při rozbití republiky a s fašistickými okupanty spolupracovali. Přesto, že se převážná část domácích statkářů v osudných chvílích národa provinila, zůstala značná část velkostatkářské a zbytkářské pozemkové držby konfiskací nedotčena. Byl to paradox, že čeští a slovenští velkostatkáři a církev, jejichž majetek podle právních předpisů předválečné buržoasní republiky měl být již dávno v rukou pracujících rolníků, a zbytkoví statkáři, kteří získali svůj majetek protiprávně, mohli i v lidově demokratické republice nerušeně pokračovat ve vykořisťování lidu a využít své silné hospodář-

<sup>90)</sup> „Jak je buržoasie zastrašená a zahnána do kouta, to dokazují úspěchy na dvou polích. Za prvé je to konfiskace a rozdělení půdy, které už provádíte. Konfiskace půdy bez náhrady a její rozdělení mezi rolníky je v programu nové vlády potvrzeno. V programu nové vlády je konfiskace a rozdělení půdy závazně slíbeno i pro Čechy a Moravu. To je věc, o kterou by v normální době musel být sveden boj na barikádách. A oni na to byli nuceni přistoupit. Je to ohromný úspěch našeho programu. Bylo to přijato po velkých bojích a tahačkách s „demokraty“ a zde se dnes v diskusi soudruzi přikloňují k tomu, že strana z toho politicky úspěch nemá, ale že úspěch má Demokratická strana.“ (Kl. Gottwald, Projev na konferenci funkcionářů KSS, dne 8. dubna 1944, Spisy 12, str. 18.)

<sup>91)</sup> „Bude třeba provést revisi všech případů, kdy při první pozemkové reformě zabraná půda byla propuštěna ze záboru, ač podle zákona do záboru patřila. Za třetí hodlá vláda také přikročit k revisi přidělového řízení při tzv. zbytkových statcích. Takto získanou půdu zamýšlí vláda jednak přidělit drobným přidělcům z řad rolníků, domkářů a bezzemků, jednak ji zachovati v celých objektech jako vzorné výzkumné, pěstitelské a šlechtitelské stanice ve veřejné správě.“

<sup>92)</sup> Byly to zásady tzv. „Šesti Ďurišových zákonů“, tj. zákona o revisi I. pozemkové reformy, zákona scelovacího, zákona o demokratické úpravě myslivosti, zákona o zaknihování přidělů z konfiskovaného a jiného zemědělského majetku zajišťujícího vlastnické právo přidělci, zákona o pomoci rolníkům při zajištění zemědělského výrobního plánu a zákona o úpravě dělení zemědělských podniků v pozůstalostním řízení a o zamezení drobení zemědělské půdy. (Zde jsou uvedeny původní názvy návrhů zákonů.)



ské posice k rozbíjení národní jednoty a k podpoře reakce. Požadavek důsledného provedení I. pozemkové reformy a revise všech protizákonných a protilidových machinací, jichž se dopustila agrární buržoasie po roce 1919, byl velmi živý v rolnických masách. Nebyly zapomenuty zklamání naděje a utrpená křivda. Požadavek revise první pozemkové reformy vyrůstal z demokratického citu rolnických mas pro spravedlnost, našel obrovský ohlas mezi rolníky a získal jejich aktivní podporu.

Je však skutečností, že reakce, i když byla přinucena souhlasit ve vládním programu s revisí I. pozemkové reformy, se s ní nesmířila a učinila všechno, aby nebyla uzákoněna. Nemohla dopustit provedení revise, neboť tato byla namířena proti ní jako celku a proti její nejaktivnější opoře na vesnici. Zde již nešlo o cizáckou šlechtu, ale o českou a slovenskou statkářskou třídu a hospodářskou moc církve, reprezentovanou obrovskými církevními latifundiemi, která tvořila jeden z nejmocnějších pilířů reakce. Sřetly se zájmy statkářů, podporovaných reakčními představiteli nekomunistických stran, se zájmy lidu vedeného a podporovaného komunistickou stranou. V procesu boje za uzákonění a provedení revise první pozemkové reformy byla pravá tvář buržoasie odhalena a nastal hromadný přechod pracujících rolníků na posice dělnické třídy.

3. III. etapa pozemkové reformy začíná s požadavkem tzv. nové pozemkové reformy v dubnu 1947, ještě před uzákoněním revise první pozemkové reformy, kdy byl vyhlášen tzv. Hradecký program strany, obsahující požadavky zejména středního rolníka, které bylo třeba vybojovat v dalších ostrých třídních zápasech s reakcí. Na prvním místě všech požadavků stojí zase otázka půdy,<sup>93)</sup> aby byly uspokojeny požadavky lidu a aby byly poslední zbytky statkářského pozemkového vlastnictví zlikvidovány.

K pochopení nutnosti třetí etapy pozemkové reformy je třeba vidět, že podle záborového zákona z r. 1919 byla přípustna pozemková držba v rozsahu až 250 ha půdy. Návrh na revisi první pozemkové reformy tuto hranici nezměnil. Taková hranice však statkářské vlastnictví půdy nezrušila, nýbrž naopak utvrdila. Maximální hranice měla být stanovena podle nové pozemkové reformy na 50 ha. Kromě toho bylo třeba zasáhnout půdní držbu i do 50 ha, pokud vlastníci půdy na ní nepracovali. Takto získaná půda měla sloužit k přídělu rolníkům. Připravený zákon o nové pozemkové reformě měl podle těchto zásad uskutečnit heslo, že „půda patří těm, kdo na ní pracují“.

Je zajímavé, že tři etapy naší pozemkové reformy, pokud jde o jejich provádění, nejsou od sebe přesně odděleny, ale vzájemně se prolínají. Budovatelský i Hradecký program žádají dokončit konfiskaci, jejíž provedení bylo zejména na Slovensku Demokratickou stranou, ale také vinou slovenských

<sup>93)</sup> Z ostatních rozsáhlých požadavků uvádím demokratisaci zemědělského družstevnictví podle zásady „co člen to hlas“, nemocenské, invalidní a pensijní pojištění zemědělců, zákon o zemědělském úvěru, zákon o zemědělské dani, uzákonění Jednotného svazu zemědělců atd.



buržoasních nacionalistů ve straně brzděno. Hradecký program žádá uzákonění a provedení nejen nové pozemkové reformy, ale i revise I. pozemkové reformy, která v tu dobu pro manévry reakce ještě nebyla uzákoněna.

Boj za provedení pozemkové reformy jako celku se stal mohutným a jednotným proudem strhujícím odvěké statkářské pozemkové vlastnictví a zlikvidujícím třídu statkářů. Boj za půdu a za její parcelaci mobilisoval široké masy rolníků, kteří na nesčetných schůzích, v resolucích a také pomocí svých volebních bojových orgánů — rolnických komisí — a deputací vyslaných do sekretariátů politických stran, k vládě a do Národního shromáždění žádali provedení pozemkové reformy. V tomto boji zůstala buržoasie konečně naprosto izolována, neboť se pro své třídní zájmy postavila proti vůli lidu.

## 2. KONFISKACE A ROZDĚLENÍ NEPŘÁTELSKÉHO A ZRÁDCOVSKÉHO MAJETKU

Košický vládní program obsahoval hlavní zásady způsobu provedení první etapy pozemkové reformy. Určil, že nepřátelský a zrádcovský pozemkový majetek a s ním související budovy, mrtvý a živý inventář budou konfiskovány bez náhrady, že tento majetek vejde do Národního pozemkového fondu, že konfiskaci a dočasnou správu zkonfiskovaných objektů zajistí národní výbory za účasti rolnických komisí, tj. volených orgánů uchazečů, že získaný pozemkový majetek bude rozdělen do vlastnictví bezzemků, domkařů, malých a středních rolníků za mírnou úplatu, případně i bezplatně.

Tyto zásady byly stejné pro Slovensko a pro země České. Přesto však platily v obou částech republiky jiné předpisy, i když po stránce obsahové v hlavních rysech totožné. To vyplývá z toho, že se pozemková reforma začala na Slovensku provádět dřív, dokonce již před vydáním Košického vládního programu, a to na podkladě příslušného nařízení Slovenské národní rady, kdežto v českých zemích až po květnové revoluci. Odlišnosti vyplývají ze zvláštností situace v obou částech republiky.<sup>94)</sup>

V českých zemích je první norma, která souvisí s pozemkovou reformou, dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 č. 5/1945 Sb. o neplatnosti

<sup>94)</sup> K tomu je třeba ještě uvést, že původní slovenská konfiskační norma byla několikrát novelisována. Opětovná novelisace je výrazem boje komunistické strany za důsledné uskutečnění pozemkové reformy. Bylo třeba zákonnými předpisy zavázat pověřenectvo zemědělství a pozemkové reformy, které bylo v rukou Demokratické strany, k provedení reformy a odstranění nejasností původních předpisů, kterých pověřenectvo se snažilo využít v prospěch statkářů. Uvádím jeden příklad. Ačkoli také Košický vládní program zdůraznil, že se zkonfiskuje zemědělský majetek statkářů německé a maďarské národnosti, bez ohledu na jejich státní příslušnost, a stejné ustanovení má i nař. č. 4/1945 Z.n.SNR, pověřenectvo se snažilo zúžit účinnost konfiskační normy jen na osoby německé nebo maďarské státní příslušnosti. Statkáři získali všemožnými cestičkami jiné cizí státní občanství v úmyslu pod ochranou pověřenectva zachránit svůj majetek.

První konfiskační norma na Slovensku, nař. předsednictva Slovenské národní rady ze dne 27. února 1945 č. 4/1945 Zb. n. SNR o konfiskování a urychlenom rozdělení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa, byla novelisována nař. SNR č. 104/1945 Zb.n.SNR ze dne 23. srpna 1945, dále nař. SNR č. 64/1946



některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Tento dekret měl celostátní působnost a vztahoval se nejen na zemědělský, ale také na jiný majetek. Zmocnil národní výbory a uložil jim povinnost zavést tzv. národní správu do všech majetkových podstat státně nespolehlivých osob, kde toho vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života, tj. těch osob, jejichž majetek podle připravovaných norem měl podléhat konfiskaci, resp. na Slovensku konfiskaci již podléhal. Národní správce byl oprávněn učinit všechna opatření potřebná k řádné správě spravovaného, tj. také zemědělského majetku.

Instituce národních správců byla zamyšlena jako dočasné opatření, aby byl zabezpečen majetek do té doby, než bude o konfiskaci a rozdělení rozhodnuto, aby byl zajištěn plynulý chod hospodářství, zejména také zemědělské výroby, aby bylo bezodkladně započato s velkým osídlovacím dílem pohraničních oblastí na konfiskované půdě státně nespolehlivé německé menšiny spolehlivými a odborně zdatnými osobami české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti. Tyto osoby byly ustanoveny jako národní správcové pro tu dobu, dokud nebude definitivně rozhodnuto o přídělu.<sup>95)</sup>

V českých zemích byla konfiskace zemědělského majetku vyslovena dekretem presidenta republiky ze dne 21. června 1945 č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

Konfiskace a rozdělení zemědělského majetku v 1. etapě pozemkové reformy se řídily podle těchto zásad na celém území státu:

1. Konfiskace zemědělského majetku, tj. půdy se souvisejícím zařízením a budovami, závody zemědělského průmyslu a také živým a mrtvým inventářem a zásobami, je vyslovena přímo v zákoně. Není třeba tedy zvláštního aktu státní správy pro vyslovení konfiskace.

2. Zemědělský majetek se konfiskuje bez náhrady.<sup>96)</sup>

3. Konfiskuje se zemědělský majetek osob německé národnosti s výjimkou

---

ZB.n.SNR ze dne 14. května 1946 a nař. SNR č. 89/1947 Zb. n. SNR. Konečné znění bylo vyhlášeno jako nař. SNR č. 1/1948 Zb. n. SNR.

K důležitějším právním předpisům na Slovensku týkajícím se konfiskovaného majetku patří prováděcí nař. č. 24/1945 Zb.n.SNR (k nař.č.104/1945 Zb.n.SNR), nař. č. 104/1946 Zb.n.SNR ze dne 5. září 1946 o vydávání výmeru o vlastnictví půdy, přidelené podľa nar. č. 104/1945 Zb.n.SNR v znení nar. č. 34/1946 Zb.n.SNR; nař. č. 26/1948 Zb.n.SNR, ktorým sa upravuje vyňatie pôdohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti z konfiskácie.

<sup>95)</sup> Podle Koťátka bylo do srpna 1945 ustanoveno 80.000 národních správců na zemědělských usedlostech. Po jejich prověrce dostalo za jeře 1946 70.000 správců vlastnické dekrety na zemědělský majetek, který již spravovali. (Viz J. Koťátko, Pozemková reforma, str. 20/1).

<sup>96)</sup> V této souvislosti je třeba uvést snahu Beneše přiznat náhradu za konfiskovaný majetek aspoň ve formě později splatných náhradových bonů. Není pochybnosti, že takové opatření by bylo naše národní hospodářství nadmíru zatížilo. (Viz J. Koťátko, Pozemková reforma, str. 17).



těch, kteří se činně zúčastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, resp. protifašistického boje. Konfiskuje se zemědělský majetek osob maďarské národnosti s výjimkou drobných rolníků<sup>97)</sup> a těch, kteří se činně zúčastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky. Dále se konfiskuje půda zrádců a nepřátel republiky a českého a slovenského národa bez ohledu na národnost. Konfiskaci podléhá rovněž majetek akciových a jiných společností, které záměrně a aktivně sloužily nepřátelskému vedení války nebo fašistickým účelům.<sup>98)</sup>

4. Zkonfiskovaný zemědělský majetek spravuje až do odevzdání přídělčům Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství, na Slovensku Slovenský pozemkový fond při pověřenectvu zemědělství a pozemkové reformy, resp. Správa majetkov pre pozemkovú reformu.<sup>99)</sup>

5. Zemědělský majetek se dává přídělčům do jejich vlastnictví.

Toto ustanovení bylo mimořádně důležité, neboť odpovídalo touze bezzemků a malých a středních rolníků. Přitom přirozeně bylo možno přidělit zemědělský majetek i družstvům oprávněných uchazečů, nebo ponechat jej ve státní správě.<sup>100)</sup>

6. Oprávněnými uchazeči o přiděl zemědělského majetku z pozemkové reformy jsou zemědělští dělníci, malí zemědělci, obce, okresy, družstva a pro stavební účely nebo pro zřízení zahrádky do 0,5 ha také dělníci, úředníci, maloživnostníci.

<sup>97)</sup> Podle nař. č. 26/1948 Zb.n. SNR byl zemědělský majetek pracujících maďarských rolníků vyňat z konfiskace.

<sup>98)</sup> Na důkaz toho, jak se snažila reakce brzdit provádění pozemkové reformy, zejména pokud jde o zrádcovský majetek, uvádím, že podle § 3 odst. 2 dekretu č. 12/1945 Sb. rozhodoval o tom, zdali lze dotčenou osobu považovat za zrádce nebo nikoli, Zemský národní výbor na návrh okresního národního výboru. Pochybné případy měl Zemský národní výbor předložit ministerstvu zemědělství k rozhodnutí. Věci se vytvářely tak, že okresy, které znaly poměry lépe, zpravidla navrhovaly konfiskaci. Zemský národní výbor se však postavil v mnoha případech proti konfiskaci. Tím se stal případ „pochybným“. Aparát zemského národního výboru však otálel předložit případ k rozhodnutí ministerstvu zemědělství, neboť dobře věděl, že ministerstvo důsledně hájí zájmy rolníků. Tak zůstala celá řada případů po celé měsíce nerozhodnuta, dokud energický zákrok ministerstva zemědělství nezjednal nápravu.

<sup>99)</sup> Viz §§ 18 a 20 nař. č. 104/1945 Zb. n. SNR a nař. č. 124/1945 Zb. n. SNR.

Statut Národního pozemkového fondu byl vydán vl. nař. č. 70/1945 Sb. Obvodové úřady pro pozemkovou reformu byly zrušeny vl. nař. č. 191/1949 Sb. a jejich působnost byla přenesena na krajské národní výbory. Zákonem č. 98/1950 Sb. byl Národní pozemkový fond zrušen, zrušeny byly i fondy předválečných pozemkových reforem a jejich jmění bylo sloučeno. Zákonem č. 20/1949 Zb.n. SNR byla zrušena Správa majetkov pre pozemkovú reformu na Slovensku. Ministerstvo zemědělství vyhl. č. 530/1950 Ú.1. určilo bližší ustanovení o přechodu působnosti Národního pozemkového fondu na ministerstvo zemědělství, resp. na národní výbory, a také o přechodu obdobné působnosti pověřenectva zemědělství na národní výbory. Dnes platí nař. č. 22/1951 Sb. o správě majetkové podstaty pozemkových reforem, jejíž účetní a finanční služba byla nař. č. 129/1951 přenesena nejprve na Státní spořitelnu v Praze a Bratislavě a pak vyhl. č. 147/1960 Sb. na okresní národní výbory.

<sup>100)</sup> Např. § 2 odst. 1 bod d) dekretu č. 28/1945 Sb. výslovně uvádí jako oprávněného přídělce výrobní zemědělské družstvo utvořené z oprávněných žadatelů.

Podle § 9 nař. č. 104/1945 Sb. n. SNR mohou být větší zemědělské podniky, jejichž rozdělení je z hlediska zemědělské výroby nežádoucí (např. hospodářské školy, výzkumné stanice, hřebčiny atd.) přiděleny státu nebo družstvům.



Lesní majetek nad 50 resp. 100 ha převzal stát. Menší výměry mohly být přiděleny lesním družstvům. Zámky a hrady byly ponechány ve státní správě pro všeužitečné kulturní účely.

7. Zemědělská půda se přidělovala uchazečům pro vytvoření takových soběstačných usedlostí, které mohou být obhospodařovány jednou rodinou. Zakládaly se nové samostatné usedlosti, zejména v pohraničních oblastech, kde se přiděl prováděl podle scelovacích zásad, nebo k doplnění již existujících usedlostí, zejména ve vnitrozemí. Hranice byla 8 ha orné půdy, resp. 12 ha zemědělské půdy vůbec (u mnohočlenných rodin v českých zemích 10 ha orné půdy, resp. 13 ha zemědělské půdy vůbec; na Slovensku 10 ha orné půdy resp. 15 ha zemědělské půdy vůbec, případně v rámci vnitřního osídlení 20 ha.

8. Přídělová cena mohla být určena velmi výhodně. Její výše byla různá podle výnosnosti, vzdálenosti a stavu obdělání pozemku, ale také podle majetkového a rodinného stavu přidělce. Cena půdy byla určena ve výši hodnoty 1—2 roční úrody<sup>101)</sup>, cena živého a mrtvého inventáře i zásob podle běžných cen.

Podmínky zaplacení přídělové ceny byly velmi výhodné. Mohla být zaplacená v splátkách. První splátku ve výši 10 % přídělové ceny měl přidělec zaplatit hned nebo případně do 3 let a zbytek v ročních splátkách do 15 let.

V případech zvláštního zřetele hodných bylo možno zemědělský majetek přidělit i bezplatně.

9. Mimořádně důležitou částí pozemkové reformy, zaručující její úspěšné provedení, byly zásady postupu při jejím provádění. Bylo třeba v souhlase s politikou komunistické strany odstranit jakékoli byrokratické provádění pozemkové reformy a zajistit co nejaktivnější účast rolnických mas, které byly na jejím důsledném provedení bezprostředně nejvíce zainteresovány. Základním rysem naší pozemkové reformy je, že uchazeči sami rozhodovali o nejdůležitějších otázkách, že úkolem ústředního orgánu zemědělské správy bylo všestranně podporovat a uvolňovat iniciativu mas, poskytnout jim veškerou technickou pomoc a zasáhnout jen v případě pochybností a nejasností, jakož i v zájmu uchazečů, kdykoli toho vyžadovaly záměry reakce.

Lidové orgány provádějící pozemkovou reformu byly jednak místní orgány státní moci a správy, národní výbory a jejich orgány, na které byla přenesena velká pravomoc, jednak zvláštní orgány uchazečů, tzv. *místní a okresní rolnické komise*, které reprezentovaly, jakožto orgány volené uchazeči a z jejich středu, vůli bezzemků a malých a středních rolníků bezprostředně.

Místní rolnické komise byly nejvýše 10 členné. Byly uchazeči zvoleny přímo. Okresní rolnické komise byly rovněž 10 členné, byly však zvoleny nepřímou zastupci místních rolnických komisí v okrese.

<sup>101)</sup> Jeden z důvodů odkladu vydání dekretu č. 12/1945 Sb. byl ten, že Beneš žádal zvýšení přídělové ceny půdy na hodnotu 4—5 roční sklizně. Již tehdy bylo jasné, že tak vysoká přídělová cena mohla ohrozit úspěch osídlovací akce. (Viz J. Kotátka, Pozemková reforma, str. 16.)



Kompetence těchto komisí byla velmi rozsáhlá a rozmanitá. Dbaly o to, aby konfiskační normy byly správně prováděny, při přidělu posuzovaly přidělové a úhradové plány a rozhodovaly o nich. Byly to demokraticky volené a bojové orgány pracujících rolníků, hájící a prosazující jejich zájmy.

10. Zcizení, pronajímání a zatížení přiděleného zemědělského majetku bylo vázáno na souhlas orgánů Národního pozemkového fondu.

11. Při přidělu konfiskovaného zemědělského majetku bylo třeba rozlišovat *vnitrozemí*, kde byla konfiskovaná půda rozdělena mezi místní uchazeče, od *pohraničních oblastí*, vyhrazených ve smyslu § 7 dekretu č. 12/1945 Sb. pro potřeby osídlení v souvislosti s odsunem německé menšiny na podkladě rozhodnutí *postupimské konference*. Pro oblasti osídlení bylo totiž třeba organisovat přesun oprávněných českých, slovenských a jiných slovanských uchazečů z vnitrozemí.

K realizaci tohoto úkolu byl vydán dekret presidenta republiky ze dne 20. července 1945 č. 28/1945 Sb. o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

V obcích a okresech, z kterých se uchazeči stěhovali do osídlovaného území, byly rovněž vytvořeny místní a okresní rolnické komise pro zajištění organisovaného přechodu zájemců do nových obcí.

Podmínky přidělu zemědělského majetku byly stejné jako podle dekretu č. 12/1945 Sb.

Pokud přidělcé měl půdu a budovy ve vnitrozemí, odevzdal je výměnou Národnímu pozemkovému fondu.

Národní pozemkový fond poskytoval potřebným přidělcům levný úvěr.<sup>102)</sup>

Vcelku se dá říci, že v českých zemích byla konfiskace rychle a účinně provedena, a to navzdory pokusům reakce chránit zejména zrádcovský statkářský majetek. Pozemkové vlastnictví cizácké šlechty bylo zlikvidováno a pohraničí bylo osídleno. Upevnil se svazek dělnické třídy s pracujícími rolníky, kteří se přesvědčili, že buržoasie, která se v průběhu rozvoje kapitalismu sama stala vlastníkem půdy, není ochotna podporovat boj rolnických mas o půdu, protože ani jedna třída nejde proti sobě. Přesvědčili se, že problém půdy může vyřešit jen jejich svazek s dělnickou třídou. Rolnická politika komunistické strany, vyhovující zájmům malých a středních rolníků, byla podporována stále širšími vrstvami rolníků. Již provedením I. etapy pozemkové reformy změnilo se sociální složení vesnice, rozšířila se vrstva středních rolníků.

Ne tak uspokojivě se vyvíjely poměry na Slovensku. Demokratická strana všemožně brzdila provedení konfiskace a rozdělení půdy, snažila se pozemko-

---

<sup>102)</sup> V rámci osídlovací akce podle dekretu č. 28/1945 Sb. přestěhovalo se do pohraničí 50.000 přidělců, a to kromě těch přidělců, kteří nastoupili podle dekretu č. 5/1945 Sb. jako národní správcové. Na jaře 1946 dostalo již 100.000 přidělců vlastnické dekrety o přiděleném zemědělském majetku. (Viz. J. Koťátko, Pozemková reforma, str. 21.)

V rámci pozemkové reformy dostalo půdu asi 10.000 českých a slovenských zemědělských rodin ze sovětského Volynska, z Rumunska, Jugoslávie a jiných zemí.



vou reformu zdiskreditovat a zasévat mezi rolníky nedůvěru. Opakující se výzvy strany i usnesení Národní fronty na urychlené dokončení I. etapy pozemkové reformy se týkaly, kromě otázky zrádcového majetku, která byla živá i v českých zemích, především Slovenska. Buržoasní nacionalisté v řadách Komunistické strany Slovenska brzdili boj strany a iniciativu rolnických mas při provádění pozemkové reformy.

Konfiskace a rozdělení zemědělského majetku nepřátel a zrádců byly hluboce demokratickými opatřeními, která oslabilo postavení velkostatkářského pozemkového majetku a posice reakční buržoasie. Byly také východiskem pro další etapy pozemkové reformy, v nichž byly řešeny požadavky nejen národní revoluce, ale takové požadavky, které svým třídním a ekonomickým obsahem byly jasně namířeny proti veškerému statkářskému vlastnictví a proti agrární buržoasii. Byla to opatření demokratická, která získala čím dále tím více, jak se dále rozvíjela revoluce, socialistický charakter.

Výsledek 1. etapy pozemkové reformy je tento:

|                                                           | Zemědělská<br>půda ha | Lesní půda<br>ha |
|-----------------------------------------------------------|-----------------------|------------------|
| České země                                                |                       |                  |
| a) v pohraničí . . . . .                                  | 1,306.941             | 648.135          |
| b) ve vnitrozemí . . . . .                                | 98.129                | 347.244          |
| Slovensko . . . . .                                       | 245.946               | 300.000          |
|                                                           | 1,651.946             | 1.295.379        |
| Půdu získali: <sup>103)</sup>                             |                       |                  |
| 110.000 zeměd. osídlenců a                                |                       |                  |
| 50.000 osídlenců se smíš. povoláním . . . . .             | 890.000               | 50.000           |
| 65.000 přidělců ve vnitrozemí (doplňkový přiděl). . . . . | 100.000               |                  |
| Slovensko                                                 |                       |                  |
| 80.000 . . . . .                                          | 180.000               |                  |
|                                                           | 1,170.000             |                  |
| České země v pohraničí . . . . .                          | 410.000               | 600.000          |
| České země ve vnitrozemí. . . . .                         |                       | 350.000          |
| Slovensko . . . . .                                       | 40.000                | 300.000          |
|                                                           | 1,620.000             | 1,300.000        |

<sup>103)</sup> Cifry jsou zaokrouhlené a jsou sestaveny podle přehledu J. Kořátka, Pozemková reforma, str. 25 a podle Statistické ročenky 1956 ministerstva zemědělství a lesního hospodářství. Poněkud jiná čísla uvádí J. Kolářik ve své práci Československá pozemková reforma, vyd. ČSAZV 1959.



Jak již bylo výše uvedeno, konfiskační normy se nedotýkaly většiny českého a slovenského statkářského majetku.<sup>104)</sup>

Statkáři spolu s kulactvem tvořili nejpevnější hospodářskou a politickou oporu všech reakčních sil, které usilovaly o likvidaci lidově demokratického zřízení u nás. Třídní protiklady na vesnici, zejména ve vnitrozemí mezi statkáři a vesnickou buržoasií na jedné straně a mezi bezzemky a malými a středními rolníky na straně druhé, nebyly ještě odstraněny a hlad rolníků po půdě nebyl dosud uspokojen.

Ve smyslu Košického vládního programu bylo třeba dále rozvíjet pozemkovou reformu, obrátit ji jako demokratické opatření proti veškerému statkářskému pozemkovému majetku s cílem likvidace této hlavní ekonomické a politické opory buržoasie, která brzdila proces upevňování lidově demokratického zřízení a další rozvíjení revoluce. Ve svých důsledcích byla tedy pozemková reforma v dalším období namířena proti agrární buržoasii jako celku.

Po květnových volbách v r. 1946, v nichž zvítězila komunistická strana, dozrály již ekonomické a politické podmínky pro takové opatření.

Zatím však nebyl vysloven požadavek likvidace veškeré statkářské pozemkové držby, ale požadavek revise I. pozemkové reformy. Tento požadavek podporovaly masy pracujících rolníků. Představitelé ostatních stran, kteří byli v nové vládě vedené Kl. Gottwaldem, nemohli nesouhlasit, aby se tento požadavek dostal na významné místo budovatelského programu vlády. Učinili však všechno, co bylo v jejich silách, aby znemožnili uzákonění a provedení revise.

Ministr zemědělství předložil vládě návrh zákona o revisi I. pozemkové reformy vypracovaný podle zásad určených stranou.

V podstatě šlo o to, aby zákonným opatřením bylo důsledně provedeno to, co parlament buržoasní republiky v r. 1919 pod tlakem rolnických mas a pro jejich oklamání odhlasoval. Všechny machinace a podvody ve spojení s provedením I. pozemkové reformy měly být prošetřeny a všechna protizákonná opatření státních správních orgánů měla být novými rozhodnutími napravena.

Na jiném místě jsem uvedl, jakými opatřeními se podařilo agrární buržoasii sabotovat provedení I. pozemkové reformy; bylo by proto zbytečné to opako-

<sup>104)</sup> V r. 1946 patřilo 14.000 statkářům ještě 1,400.000 ha zemědělské půdy kromě obrovských lesů.

Zhruba 2000 zbytkových statkářů hospodařilo ještě nerušeně na svých statcích.

Církev vlastnila zhruba 340.000 ha půdy.

(Podle A. I. Nėdorezova: *Agrarnyje preobrazenija*, str. 109 a 112.)

<sup>105)</sup> Návrh zákona byl předložen vládě dne 24. září 1946. Vláda schválila jej teprve dne 20. června 1947. Reakce počítala s tím, že parlamentní prázdniny znemožní rychlé projednání vládního návrhu. Komunistická strana však trvala na tom, aby zákon byl schválen ještě před prázdninami, což se stalo dne 11. července 1947. Nyní soustředila reakce své síly na znemožnění vydání prováděcího vládního nařízení, bez něhož nebylo možno zákon provádět. Podařilo se jí protáhnout jeho projednání až do konce roku. Národní fronta se na zvláštním zasedání dne 11. prosince 1947 usnesla vydat vládní nařízení o provedení revise tak, aby bylo započato s prováděním revise od 1. ledna 1948. Vláda schválila toto nařízení dne 7. ledna a uveřejnila je pod číslem I/1948 Sb.



vat. Ostří zákona o revisi I. pozemkové reformy bylo namířeno proti těmto opatřením a proti mezerám a nedostatkům zákonů o I. pozemkové reformě.

O zákon o revisi I. pozemkové reformy se rozpoutal úporný boj. Reakce se snažila všemožnými prostředky zabránit vydání i provedení zákona.<sup>105)</sup> Otevřeně vystoupila proti zákonu o revisi. Takto činila i církev. Demagogickými požadavky se snažily odvrátit pozornost rolníků od řešení podstatných otázek.

Pracující rolníci se však postavili rozhodně za provedení revise a ostatních zemědělských zákonů, jejichž obsah jim ministerstvo zemědělství na podzim 1946 oznámilo a předložilo k vyjádření.<sup>106)</sup> Svou vůli vyjádřili v nesčetných resolucích přijímaných na shromážděních rolníků v obcích, v rolnických komisích, v Jednotném svazu zemědělců. Rozhodnutí rolníků požadovat uzákonění revise a ostatních připravovaných zemědělských zákonů vyjádřily hromadné deputace vyslané rolníky do Prahy do Národního shromáždění, do vlády, do sekretariátů politických stran.<sup>107)</sup>

V průběhu tohoto boje, který splynul s bojem rolníků za uzákonění nové pozemkové reformy, pracující se bez ohledu na stranickou příslušnost přesvědčili, že od reakčních představitelů nekomunistických stran nemohou očekávat podporu svých zájmů. Přesvědčili se na vlastních zkušenostech o významu svazku s dělnickou třídou.

Do této etapy pozemkové reformy lze zahrnout také zvláštní zákon, jenž byl přijat spolu se zákonem o revisi I. pozemkové reformy, a to zákon č. 143/1947 Sb. o převodu majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, jenž vynesl pro účely pozemkové reformy na 50.000 ha půdy.

Přes veškeré úsilí strany a dělnické třídy, podporované rozhodným vystoupením rolnických mas, reakci se podařilo zhoršit v některých směrech původní osnovu zákona o revisi.<sup>108)</sup>

Zákon č. 148/1947 Sb. o revisi první pozemkové reformy uložil ministerstvu

<sup>106)</sup> Reakční představitelé ostatních stran v zemědělském výboru Ústavodárného národního shromáždění, ve snaze zdiskreditovat zemědělský program strany, obvinili pro tento čin ministra zemědělství z protiústavního postupu. Ministr zemědělství ve své odpovědi uvedl: „Jde o zajištění nejširší účasti lidu ve správě svých věcí, v budování státu. Nejcennějším kapitálem naší nové republiky je tato nikdy nevidaná účast lidu v společném budování, ve společných starostech, těžkostech a v společných úspěších naší republiky. Budme vděční, neskonale vděční za tuto státnickou odpovědnost a zralost našeho lidu vládnout a spravovat své věci, svůj stát.“ (Odpověď ministra zemědělství v zemědělském výboru ÚNS dne 8. ledna 1947.)

<sup>107)</sup> Pod tlakem veřejného mínění byly postupně uzákoněny návrhy „šesti zemědělských zákonů“. Zákon o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu byl vydán dne 1. dubna 1947 pod č. 55/1947 Sb.; zákon o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení půdy dne 3. července 1947 pod č. 139/1947 Sb.; zákon o myslivosti dne 18. prosince 1947 pod č. 225/1947 Sb.; zákon o provedení knihovního pořádku stran konfiskovaného nepřátelského majetku a o úpravě některých právních poměrů vztahujících se na přidělený majetek dne 8. května 1947 pod č. 90/1947 a 11. července zákon o organizaci zemědělců republiky Československé pod č. 145/1947 Sb. Scelovací zákon byl odhlasován teprve po únoru 1948.

<sup>108)</sup> Klub komunistických poslanců ÚNS vydal k přijatému zákonu zvláštní prohlášení, v němž pranýřuje ostatní strany, které prosadily některé změny v osnově v neprospěch rolníků.



zemědělství zrušit rozhodnutí orgánů státní správy, jimiž byla vlastníkům ze záboru propuštěna větší výměra půdy než 250 ha (§§ 2 a 11 záborového zákona), jimiž byly vyloučeny průmyslové podniky jakožto objekty hospodářsky samostatné (§ 3 záborového zákona), resp. byla vlastníkům ponechána zabraná půda jakožto objekt sloužící k ochraně krajiny a přírodních a uměleckých památek (§ 20 přidělového zákona), pokud nebyly splněny zákonné předpoklady pro taková rozhodnutí.

Ministerstvo zemědělství mělo rovněž zrušit nebo změnit tzv. generální dohody (§ 26 náhradového zákona) o odkladu provedení pozemkové reformy.

Zbytkové statky, které jejich vlastníci získali nejrůznějšími machinacemi a podvody (např. neměli náležitosti oprávněného uchazeče o půdu, zaplatili nižší než předepsanou cenu atp.), byly převzaty státem.<sup>109)</sup>

Zemědělský pozemkový majetek získaný revisí spolu s ostatním zabraným majetkem byl použit, pokud nebyl podržen státem pro účely všeobecně prospěšné, pro přiděl bezzemkům a malozemědělcům k doplnění jejich nesoběstačných usedlostí, resp. k vytvoření i nových usedlostí, zemědělským výrobním družstvům pro účely společného hospodaření, jiným zemědělským družstvům, a také dělníkům, zaměstnancům a maloživnostníkům do 0,5 ha pro stavbu rodinného domku nebo na zřízení zahrádky. Přidělená půda se dávala přidělcům do vlastnictví. Lesní půda se přidělila státu, obcím a lesním družstvům.

Vládní nařízení č. 1/1948 Sb. se odchýlilo ve svém § 12 od dosavadního pojetí soběstačné usedlosti. Podle zákona o revisi první pozemkové reformy, za soběstačnou usedlost byla považována v oblasti řepařské usedlost s nejmenší výměrou 5 ha, v obilnářské oblasti 8 ha, v bramborářské oblasti 10 ha a v píceinářské oblasti 15 ha. Byl-li v místě dostatek půdy, bylo možno přidělit i dvojnásobek stanovené výměry.

Reakce ve svém úsilí znemožnit provedení revise, poučená také zkušenostmi z provádění konfiskačních norem, soustředila svou pozornost na znemožnění činnosti orgánů, které měly nejvíce zásluhy na dosavadním provedení pozemkové reformy.

Byly to především rolnické komise jakožto demokraticky volené a bojové orgány uchazečů o půdu. Zákon o revisi I. pozemkové reformy zná jen místní rolnické komise, nepojímá je však, jak to činí konfiskační normy, jako volené orgány. Podle jeho pojetí rolnické komise jsou osmičlenné komise, do nichž vyslaly politické strany po jednom zástupci, Jednotný svaz zemědělců 3 zástupce a uchazeči o přiděl na stavbu rodinných domků rovněž jednoho zástupce. Rovněž pravomoc komisí byla okleštěna.

Rozhodnutí o revidovaných případech vydávalo ministerstvo zemědělství,

<sup>109)</sup> Zde se projevil jedno ze zhoršení původní osnovy. Zákon považuje za zbytkový statek pozemkovou držbu, jen když přesahovala 50 ha. Kromě toho zákon zaručil zbytkovým statkářům a jejich právním nástupcům ve většině případů 50 ha půdy. (Viz §§ 1 odst. 1 bod d) a § 6 zákona č. 142/1947 Sb.)



avšak jen podle usnesení zvláštního útvaru, který se dostal do zákona vlivem reakčních představitelů nekomunistických stran, tzv. revisní komise. Revisní komise byla politickou šestičlennou komisí složenou ze zástupců všech politických stran. Tímto opatřením chtěly ostatní politické strany dostat ministerstvo zemědělství pod svou kontrolu.

Vl. nař. č. 1/1948 Sb. obsahovalo podrobnosti o činnosti revisní komise. Podle § 4 cit. vl. nař. předseda revisní komise zval na své zasedání zástupce rolnických komisí obcí, v nichž ležel majetek, který tvořil předmět revize. Zásadě veřejnosti zasedání revisní komise reakce nemohla zabránit. Postoj zástupců reakčních politických stran k revidovaným případům pomáhal odhalit je před rolníky jako ochránce statkářů. Ustanovení zákona o revisní komisi se obrátilo v praxi proti jeho osovatelům.

V lednu a v únoru 1948, t. j. těsně v předúnorovém období, kdy reakce byla již politicky izolována a komunisté byli všeobecně uznáváni za ochránce práv pracujícího lidu, ministerstvo zemědělství důsledně a rychle provádělo revisi jednotlivých případů.<sup>110)</sup> Rolnické masy se mohly znovu přesvědčit, kdo zastupuje opravdu jejich zájmy. Tento postup do značné míry přispěl k upevnění dělnicko-rolnického svazku, jenž byl povolán sehrát tak významnou úlohu za několik týdnů.

Po únorovém vítězství byly zákon č. 142/1947 Sb. i vládní nařízení č. 1/1948 Sb. novelisovány a všechny kazy, které v původním zákoně prosadila reakce, byly odstraněny.<sup>111)</sup>

Po únoru byly pak jednotlivé případy revize znovu probrány již podle novelisovaných předpisů. Přídělové řízení bylo pak dokončeno v létě 1948.

Revisí I. pozemkové reformy bylo získáno skoro milión ha půdy.

|                      | Zemědělská půda<br>ha | Lesní půda<br>ha | Celkem<br>ha |
|----------------------|-----------------------|------------------|--------------|
| České země . . . . . | 175.751               | 432.163          | 607.914      |
| Slovensko . . . . .  | 94.541                | 240.816          | 335.367      |
| Celkem . . . . .     | 270.292               | 672.979          | 943.271      |

Zemědělská půda byla z větší části přidělena drobným přídělcům a státním statkům.

<sup>110)</sup> Do února byla revidována polovina všech revisních případů. (Viz J. Kořátko, Pozemková reforma, str. 29.)

<sup>111)</sup> Je to zákon č. 44/1948 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o revisi první pozemkové reformy, (úplné znění bylo vyhlášeno pod č. 45/1948 Sb.) a vl. nař. č. 90/1948 Sb., kterým se doplňuje vl. nař. č. 1/1948 Sb. Zbytkové statky mohly být převzaty celé, z rolnických komisí byly vytvořeny zase bojové volené orgány a nově byly zavedeny okresní rolnické komise.

Další důležité předpisy týkající se revize první pozemkové reformy jsou vl. nař. č. 194/1947 Sb. o soupisu pozemkového majetku pro revisi první pozemkové reformy a o jejím vyznačení ve veřejných knihách, vl. nař. č. 91/1948 Sb. o dodatečném soupisu pozemkového majetku pro revisi první pozemkové reformy a vyhl. č. 2394/1948 Ú. l., kterou se prováděla ustanovení § 6 odst. 5 zák. č. 142/1947 Sb., tj. otázka povinného prodeje živého a mrtvého inventáře při převzetí zbytkového statku.



Komunistická strana vystoupila v Hradeckém programu z dubna 1947 s požadavkem nové pozemkové reformy, která měla určením maximálně přípustné pozemkové držby do 50 ha zasáhnout veškerou statkářskou držbu půdy a citelně oslabit posici i té části agrární buržoasie, která ani konfiskačními dekrety, ani revisí I. pozemkové reformy nebyla dotčena. Kromě toho bylo třeba zlikvidovat pozemkovou držbu městské buržoasie, která sama na půdě nepracovala, ale zneužívala svého pozemkového vlastnictví k účelům spekulacím a k vykořisťování bezzemků a malých rolníků.<sup>112)</sup>

Zákon ze dne 21. března 1948 č. 46 Sb. o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě zemědělské a lesní půdy<sup>113)</sup> upravuje vlastnické poměry k půdě sloužící zemědělské výrobě tak, aby pokud v zákoně není ustanoveno jinak, půda náležela výkonným zemědělcům podle zásady „půda patří těm, kdož na ní pracují“.

Na rozdíl od konfiskačních norem a zákona o revisi první pozemkové reformy, podle nichž byla konfiskace, resp. revise jednorázově provedena, zákon o nové pozemkové reformě má trvalou platnost, pokud jde o výkup půdy podle tohoto zákona. Zákonné předpoklady, které zdůvodňují výkup půdy, nejsou totiž vázány ke stavu v době vydání zákona, ale mohly se vytvořit i později.<sup>114)</sup>

Hlavní zásada zákona, že půda patří těm, kdož na ní pracují, je v zákoně realizována dvojím způsobem:

1. Výkonný zemědělec<sup>115)</sup> nemůže vlastnit spolu se svými rodinnými příslušníky<sup>116)</sup> více než 50 ha půdy sloužící zemědělské výrobě.<sup>117)</sup>

Půdu přesahující tuto výměru, stát vykoupí pro účely přidělu.

2. Stát vykoupí pro účely přidělu také půdu, na které její vlastníci trvale sami nepracují, nebo je ve vlastnictví právnických osob.

<sup>112)</sup> O ekonomické a politické nutnosti tohoto opatření svědčí skutečnost, že přihlášku k soupisu podle nového zákona podal velký počet vlastníků s výměrou skoro 450.000 ha půdy. Většinou to byly velké majetky nad 50 ha, které však nedosáhly výměry 150 ha, resp. 250 ha, tuto pro revisi pozemkové reformy kritickou hranici. (Viz J. Kořátko, Pozemková reforma, str. 35.)

<sup>113)</sup> Některá ustanovení zákona byla provedena vl. nař. č. 192/1949 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení o nové pozemkové reformě, vyhl. č. 594/1948 Ú.1. o soupisu půdy, na kterou se vztahují ustanovení zákona o nové pozemkové reformě, vyhl. č. 595/1948 Ú.1., již se vydávají bližší předpisy o složení, ustavení a působnosti rolnických komisí podle zákona o nové pozemkové reformě, vyhl. č. 1447/1948 Ú.1., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o nové pozemkové reformě.

<sup>114)</sup> Např. vl. nař. č. 50/1955 Sb. o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby se odvolává na uplatnění zákona č. 46/1948 Sb.

<sup>115)</sup> § 1 vyhl. č. 1447/1948 Ú.1. považuje za výkonného zemědělce zejména vlastníka, jenž na půdě na svůj účet a nebezpečí sám vykonává trvale převážně tělesné práce, tvoří-li zemědělství hlavní zdroj jeho obživy.

<sup>116)</sup> Za rodinného příslušníka považuje § 3 zákona příbuzné v řadě vzestupné a sestupné, sourozence, manžela a jeho sourozence, zeté, tchána, tchyni, pokud s vlastníkem žijí ve společné domácnosti.

<sup>117)</sup> § 5 vyhl. č. 594/1948 Ú.1. považuje za půdu sloužící zemědělské výrobě role, louky, zahrady, vinice, chmelnice, pastviny, lesy, rybníky, soukromé vodní toky, jezera, močály, neplodné půdy, zaplavovaná území, parafikáty, soukromé cesty, stavební parcely, zastavěné plochy a nádvoří; zastavěné plochy, nádvoří a soukromé cesty, pokud ovšem tvoří součást zemědělského podniku a s ním hospodářsky souvisí.



Tyto obecné zásady jsou v ostatních ustanoveních zákona modifikovány.

a) Pokud jde o právnické osoby, ustanovení zákona se nevztahují na půdu státních podniků, zemědělských výrobních družstev skládajících se z výkoných zemědělců, případně jiných zemědělských družstev, národních podniků, společenského majetku bývalých urbarialistů, kompesesorátů atp.

b) Pokud jde o vlastníky půdy do 50 ha, *kterí na ní sami trvale nepracují*, připoustí zákon celou řadu kasuistických výjimek, aby nedocházelo ke zbytečným tvrdostem. Tyto výjimky se řídí těmito principy:

aa) U vlastníků (resp. jejich rodinných příslušníků v přímé linii), kteří jsou *zemědělci*, stát vůbec nevykoupí jejich půdu, i když na ní sami nepracují, jsou-li splněny určité podmínky (např. že nemohou pracovat pro stáří, nezletilost, výkon veřejných funkcí, přípravu na zemědělské povolání, dočasné a přechodné vystěhovalectví; že se vrátí do určité doby k práci na půdě zděděné nebo převedené od předků-rolníků, není-li tato půda po řadu dlouhých let nepřetržitě propachtována).<sup>118)</sup>

bb) U vlastníků *nezemědělců* se připoustějí některé výjimky z výkupu půdy, ale jen do určité výměry; zbytek se vykoupí také u nich. Dělníkům, zaměstnancům a živnostníkům se nevykoupí půda do 2 ha (§ 1 odst. 4 bod f) zákona). Ostatním vlastníkům se podle § 1 odst. 3 zákona ponechává 1 ha půdy za předpokladu, že do 10 let oni nebo jejich právní nástupci budou na ní hospodařit nebo ji zastaví; tato výjimka se však nevztahuje na tzv. spekulativní půdu, která se vykupuje vždy celá.<sup>119)</sup>

cc) *Ze sociálních důvodů* může být vlastníkům ponechána výměra půdy do 4 ha, pokud jí potřebují k doplnění svých příjmů, které nestačí k jejich existenci (§ 1 odst. 5 zákona). V případech hodných zvláštního zřetele lze upustit od výkupu půdy, která je zatížena výměnkem nebo právem požívání vdovy, případně také v jiných případech (§ 11).

Zákon uložil vlastníkům, jejichž výměra půdy přesahuje 50 ha, soupisovou povinnost. Ostatní vlastníci jsou povinni vyhovět soupisové povinnosti a oznámit všechny rozhodující okolnosti na výzvu místního národního výboru.<sup>120)</sup> Každý převod a zatížení půdy podléhající výkupu byly vázány na souhlas ministerstva zemědělství.

V každém případě se pokusí místní rolnická komise<sup>121)</sup> o dohodu s vlastní-

<sup>118)</sup> Viz § 1 odst. 4 a 5 zák. č. 46/1948 Sb.

<sup>119)</sup> Viz § 1 odst. 3 písm. f a odst. 3 zák. č. 46/1948 Sb. Spekulativní půda je podle § 1 odst. 3 zákona půda přesahující výměru 1 ha, kterou vlastník-nezemědělec nabyt koupí a od nabytí na ní nepracuje.

<sup>120)</sup> Tato část zákona byla provedena vyhláškou ministra zemědělství č. 594/1948 Ú.1.

<sup>121)</sup> Podle zákona a vyhlášky č. 595/1948 Ú.1., již se vydávají bližší předpisy o složení, ustavení a působnosti rolnických komisí podle zákona o nové pozemkové reformě, byly vytvořeny místní i okresní rolnické komise. Místní rolnická komise se skládá z 5 až do 10 členů zastupujících uchazeče o přiděl půdy. Její kompetence je velmi rozsáhlá při vyhledávání půdy podléhající výkupu, při přidělovém řízení atp.

Dnes, kdy dochází k výkupu v jednotlivých obcích v ojedinělých případech, je zřízení místní rolnické komise neúměrné vytyčenému úkolu. Domnívám se proto, že podle zákona



kem. Okresní národní výbor je příslušný vydat rozhodnutí o výkupu na podkladě dohody sjednané s vlastníkem nebo bez ní, pokud byl pokus o ni bezvýsledný.

Výkup se provádí v prospěch státu. Před převzetím půdy je zpravidla dána aspoň tříměsíční výpověď.

Při převzetí vykoupené půdy jsou vlastníci živého a mrtvého zařízení, jež až dosud sloužilo hospodaření na ní, povinni prodat poměrnou část tohoto zařízení státu nebo kupci označenému příslušným státním orgánem.

Nárok na příděl mají přídělci obdobně jako podle zákona o revisi pozemkové reformy. Důležité je, že se zákon zvláště zmiňuje o drobných pachtýřech, pokud jde o příděl půdy jimi dosud obdělávané. Také přípustná výměra je stejná jako podle zákona o revisi. Přídělová cena se rovná přídělové ceně podle konfiskačních norem s 50 % přírážkou.<sup>122)</sup> Přídělená půda se dává přídělcům do jejich vlastnictví.

Do r. 1951 bylo podle zákona o nové pozemkové reformě vykoupeno a přiděleno 214.490 ha zemědělské a 38. 993 ha lesní půdy. Většinu vykoupené zemědělské půdy dostala jednotná zemědělská družstva a státní statky.<sup>123)</sup>

Byli-li reakční představitelé nekomunistických stran nuceni souhlasit aspoň na oko s provedením revise první pozemkové reformy, postavili se otevřeně proti připravovanému zákonu o nové pozemkové reformě. Tvrdili, že nejsou vázáni Hradeckým programem, a zastírali skutečnost, že požadavek provedení důsledné pozemkové reformy obsahoval již Košický vládní program.<sup>124)</sup>

Boj dělnické třídy a s ní spojených rolnických mas o provedení revise první pozemkové reformy a uzákonění „šesti zemědělských zákonů“ splynul pak v létě a na podzim r. 1947 v jedinou a mohutnou neodolatelnou vlnu za uskutečnění také celého Hradeckého programu a všech požadavků i dělnické třídy.

Představitelé nekomunistických stran v Národní frontě byli dne 12. prosince 1947 rozhodným vystoupením rolnických mas přinuceni souhlasit s tím, aby vláda urychleně předložila Ústavodárnému národnímu shromáždění osnovu zákona o nové pozemkové reformě tak, aby se osnova stala do 15. února 1948 zákonem.

Zemědělský výbor Ústavodárného národního shromáždění s reakční většinou

---

o národních výborech její úkoly může oprávněně plnit zemědělská komise místního národního výboru.

<sup>122)</sup> Viz směrnice č. 175/1954 Sb. ob.

Podle směrnice č. 392/1949 Sb. ob. o dalších úkolech při provádění nové pozemkové reformy a revise I. pozemkové reformy byla výměra pro JZD individuálně určena. Půdu dostávalo JZD jako celek a nikoli jeho členové. Zde se uskutečnil také první průlom do praxe o přidělování státní půdy do vlastnictví družstva. Podle směrnice dostávala družstva půdu z pozemkové reformy *do užívání* při ponechání vlastnictví v rukou státu podle podmínek, které měly být později určeny, tj. do trvalého a bezplatného užívání.

<sup>123)</sup> Viz Statistická ročenka MZLH 1956, str. 19.

<sup>124)</sup> To však nevedlo národně socialistické straně, aby předložila svůj vlastní návrh zákona, v němž se snažila pro statkáře zachránit to, co se jak se domnívala, zachránit dalo.



porušil však dne 12. února dohodu politických stran v Národní frontě a odepřel projednat vládou schválený návrh zákona.

Okresní rolnická komise ve Slaném svolala na tento čin reakce pohotově konferenci předsedů okresních rolnických komisí na den 16. února do Prahy. Tato konference žádala uskutečnit agrární program strany a po vzoru sjezdu závodních rad, svolaného do Prahy na den 22. února 1948, svolala do Prahy na dny 28. a 29. února 1948 rolnický sjezd.

Mezitím se dostatečně známé únorové události rychle vyvíjely. Odmítnutí projednání osnovy zákona o nové pozemkové reformě bylo součástí pučistického plánu reakce, který vedl k demisi reakčních ministrů dne 20. února 1948.

Sjezd závodních rad se plně postavil za požadavky pracujících rolníků.

Sjezd rolnických komisí se sešel dne 28. února, kdy únorové vítězství bylo již dovršeno. Dne 28. února se konala v Praze obrovská manifestace za účasti 150.000 pracujících rolníků, která se jednoznačně postavila za požadavky rolníků i dělníků.

Tento sjezd, jeho příprava a události, které k němu vedly, mají obrovský historický význam. Ukázaly naprostou jednotu pracujících rolníků, kteří rozhodně, bojovně a aktivně vystoupili za uskutečnění nejen zemědělského programu strany, ale také za ekonomické a politické požadavky dělnické třídy. Ukázaly naprostou pevnost svazku dělnické třídy s pracujícími rolníky a izolovanost buržoasie. Boj rolníků zákonitě přerostl z boje za jejich požadavky v boj proti buržoasii vcelku, za vládu dělníků ve svazku s pracujícími rolníky bez buržoasie, za diktaturu dělnické třídy.

Zemědělské požadavky strany, zejména „pozemková reforma, v jejímž průběhu byla rozdělena půda velkostatkářů, šlechty, církve, zbytkových statkářů a kdy bylo osídleno pohraničí“<sup>126)</sup>, která tedy provedla převratné dílo likvidace statkářské držby půdy a uskutečnila heslo, že půda patří těm, kdož na ní pracují, měly hluboce demokratický charakter. Rozbití statkářské pozemkové držby a parcelace půdy nejsou samy o sobě socialistickými opatřeními, nehledě na to, že pozemková reforma nezlikvidovala poslední kapitalistickou třídu na vesnici, kulactvo. Mocenské a sociálně ekonomické přeměny provedené u nás v průběhu přerůstání národní a demokratické revoluce, tzn. i pozemková reforma, měly však čím dále tím více socialistický charakter, neboť „byly výrazem přerůstání revoluce demokratické v revoluci socialistickou.“<sup>126)</sup>

Pozemková reforma provedená za podmínek přerůstání národní a demokratické revoluce v socialistickou revoluci, nebyla konečným cílem a nebyla základem pro volný rozvoj kapitalismu na vesnici, čímž nutně musí být za podmínek kapitalismu. Pozemková reforma dobojovaná již za změněných mocen-

<sup>126)</sup> Deset let lidově demokratického Československa, bod 7; Rudé právo, 16. dubna 1955.

<sup>126)</sup> A. Novotný, Zpráva o činnosti ÚV KSČ XI. sjezdu a současné hlavní úkoly, viz Nová mysl, červen 1958, str. 8.



ských poměrů byla východiskem pro socialistické přeměny<sup>127)</sup> které rolníci začali uskutečňovat až po únoru združstevňováním vesnice. Pozemková reforma byla u nás stejně jako znárodnění půdy v Sovětském svazu provedené Velkou říjnovou socialistickou revolucí, abych užil Leninových slov,<sup>128)</sup> „krokem k socialismu“, byla předpokladem přechodu k socialistické výstavbě na vesnici.

Teprve únor 1948 umožnil vydání zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, a jeho provedení.<sup>129)</sup>

## 5. DOZNÍVÁNÍ POZEMKOVÉ REFORMY

Konfiskace půdy a revise I. pozemkové reformy byly jednorázové akce, pokud jde o získání půdy pro účely pozemkové reformy. Tyto akce byly provedeny, jak sem již na to poukázal, v ostrém třídním boji proti představitelům reakce a mohly být ukončeny až po únoru 1948. Výkup půdy podle zákona o nové pozemkové reformě, zejména pokud šlo o půdu s výměrou nad 50 ha a spekulální půdu, byl proveden ve své převážné většině rovněž po únoru v letech 1948/1949. Těsně na to navazovalo také přidělové řízení podle uvedených zákonů.

Tím byly vyřešeny všechny podstatné ekonomické a třídně politické úkoly související s pozemkovou reformou. Přesto však bylo třeba i v nastávajícím období řešit řadu otázek vyplývajících z provádění pozemkové reformy. Souvisí to s tím, že zákon o nové pozemkové reformě je trvalou institucí, podle níž je třeba postupovat, kdykoliv se vytvoří podmínky pro výkup půdy podle ustanovení zákona. Bylo také třeba dokončit přidělové řízení, ocenění přiděleného majetku a stanovení přidělových cen. Bylo třeba vyřizovat agendu o povolování zcizení přidělené půdy, neboť přidělci odcházeli a přicházeli noví. Různé otázky pozemkové reformy bylo třeba řešit tak, aby postupující združstevňování vesnice bylo všemožně podporováno.

To všechno vyžadovalo mnohostrannou organizační práci opřenu také o postupně vydávané nové právní předpisy, i když otázka pozemkové reformy byla únorovým vítězstvím pracujícího lidu naprosto jednoznačně a definitivně rozhodnuta a vyřešena.

1. V tomto vývoji bylo důležité provést sloučení fondů a decentralisaci agendy pozemkové reformy.

<sup>127)</sup> Tuto otázku výstižně objasňují Marx a Engels v oběžníku proti americkému pravému socialistovi Kriegeovi, jenž viděl v parcelaci půdy komunismus: „Kdyby Kriege chápal hnutí za uvolnění půdy jako první formu proletářského hnutí, za určitých okolností nutnou, jako hnutí, z něhož se nutně musí vyvinout hnutí komunistické..., pak by se proti tomu nedalo nic namítat. Jenže on prohlašuje ji... za poslední, nejvyšší cíl hnutí vůbec.“ (Marx, Engels, Spisy 4, str. 27.)

<sup>128)</sup> V. I. Lenin, Spisy 13, str. 438.

<sup>129)</sup> Ostatní zákonné předlohy byly uzákoněny v stejný den (21. 3. 1948), a to zákon o zemědělském úvěru č. 43/1948 Sb., zákon o zemědělské dani č. 48/1948 Sb., zákon o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků (scelovací zákon) č. 47/1948 Sb. a zákon č. 44/1948 Sb. novelisoval zákon o revisi I. pozemkové reformy.



Zákonem č. 98/1950 Sb., o zrušení Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství a fondů pozemkových reforem a sloučení jejich jmění, přešla působnost fondu a jeho poboček dnem 1. ledna 1951 na ministerstvo zemědělství a na národní výbory.<sup>130)</sup>

Jmění všech fondů se sloučilo v „majetkovou podstatu pozemkových reforem,“ která je účelovým jměním státu a kterou spravuje ministerstvo zemědělství podle zásad hospodářského plánování. Toto jmění slouží pro finanční provádění pozemkových reforem a závazků zrušených fondů.<sup>131)</sup>

Nařízením ministra zemědělství č. 129/1951 Sb. byla finanční a účetní služba majetkové podstaty pozemkových reforem, tj. zejména inkaso přídelových cen, přenesena na Státní spořitelnu v Praze a v Bratislavě, resp. další vyhláškou č. 147/1960 Sb. na okresní národní výbory.<sup>132)</sup>

Vyhláškou č. 530/1950 Ú. l., vydanou k provedení zák. č. 98/1950 Sb. bylo stanoveno, která agenda a kompetence zrušeného Národního pozemkového fondu zůstaly v ministerstvu a které přešly na výkonné orgány krajských resp. okresních národních výborů.<sup>133)</sup>

Rozdělení agendy pozemkové reformy mezi jednotlivými stupni řízení prošlo dalším vývojem. Podle dnešního stavu vyřizuje veškerou agendu pozemkové reformy odbor zemědělství okresního národního výboru.<sup>134)</sup>

Ministerstvo zemědělství metodicky řeší majetkové a právní otázky vyplývající pro ministerstvo z pozemkových reforem.

2. Jiné předpisy řešily otázku zemědělského majetku drobných vlastníků německé národnosti,<sup>135)</sup> kteří zůstali ve svém bydlišti, a také maďarské národnosti,<sup>136)</sup> z hlediska provádění dekretu č. 12/1945 Sb. a nař. č. 104/1945 Zb. n. SNR a v zájmu zapojení těchto občanů do budovatelského díla výstavby socialistické republiky.

<sup>130)</sup> Předtím přešla již vyhláškou č. 234/1948 Sb., vydanou podle § 14 zákona č. 142/1947 Sb., na NPF působnost ministerstva zemědělství v obstarávání knihovního pořádku na půdě, na kterou se vztahovaly zákony o I. pozemkové reformě a o její revisi.

Zákonem č. 90/1949 Sb. SNR byla zrušena správa majetkov pro pozemkovou reformu.

Zákon č. 98/1950 Sb. zrušil také různé fondy založené zákony o I. pozemkové reformě (např. náhradový fond, kolonizační fond atp.) a také Slovenský pozemkový fond zřízený podle nař. č. 104/1945 Zb. n. SNR.

<sup>131)</sup> Podle nař. ministra zemědělství č. 22/1951 Sb. spravuje ministerstvo toto jmění odděleně od ostatního státního majetku.

<sup>132)</sup> Viz také směrnice č. 67/1960 Sb. instr.

<sup>133)</sup> Ministerstvo zemědělství vydalo směrnice č. 1089/1950 Sb. o začlenění agendy přenesené z Národního pozemkového fondu na národní výbory.

<sup>134)</sup> Viz Směrnice č. 102/1958 Sb. instr. o funkční náplni výkonných orgánů národních výborů na úseku zemědělského a lesního hospodářství, resp. pokyny k činnosti aparátu národních výborů podle nové územní organizace z r. 1960.

<sup>135)</sup> Podle směrnice č. 740/1950 a 859/1950 Sb. ob. konfiskace nebyla realizována v případech drobných usedlostí německých vlastníků, kteří již před okupací osvědčili své protifašistické smýšlení, nebo i za okupace trpěli, mají dobrý poměr k lidově demokratickému zřízení, zapojili se do budovatelského úsilí a řádně plní své občanské povinnosti. Toto opatření se uplatnilo tehdy, jestliže taková usedlost ještě nebyla přidělena nikomu, resp. byla ještě v užívání jejího původního vlastníka.

<sup>136)</sup> Viz nař. č. 26/1948 Zb. SNR.



3. Zvláštní předpisy řešily otázku stanovení *přídělových cen* s přihlédnutím k potřebám socialistické přestavby vesnice.

Přídělové ceny za *zkonfiskovaný majetek* byly stanoveny podle směrnic ministerstva zemědělství ještě z r. 1946, které podrobněji rozvedly základní ustanovení dekretu č. 12/1945 Sb. a 28/1945 Sb.<sup>137)</sup>

Za přiděl majetku pocházejícího z *revise I.* pozemkové reformy a z *nové pozemkové reformy* přídělové ceny zpočátku nebyly určeny. Předepisovány byly jen *zálohy*, a to s tendencí podporovat socialistický vývoj.<sup>138)</sup>

Přídělové ceny za nemovitý majetek z *revise a z nové pozemkové reformy* byly určeny teprve v r. 1954 podle skutečného stavu držby přidělu.<sup>139)</sup>

Podle usnesení vlády ze dne 10. října 1956 bylo všem přidělcům umožněno, aby uspořádali svou platební povinnost vůči majetkové podstatě pozemkových reforem tak, aby jejich nedoplatek byl vyrovnán nejpozději do konce r. 1966. Jednotná zemědělská družstva splácejí přídělovou cenu za budovy, živý a mrtvý inventář a zásoby, které jim byly přiděleny přímo, podle svých hospodářských možností.<sup>140)</sup>

Zvláštní předpisy o splácení přídělové ceny podporovaly přechod osídlenců do jednotných zemědělských družstev.

Hlavní zásady pro uspořádání jejich finančních závazků určilo usnesení strany a vlády ze dne 3. června 1952 o upevnění a dalším rozvoji jednotných zemědělských družstev v tom smyslu, že osídlencům, kteří přešli do družstev 4. typu, byly zastaveny splátky za majetek vnesený do družstva. Jejich povinnost splácet přídělovou cenu za ostatní majetek tj. za obytnou a hospodářskou budovu a za živý a mrtvý inventář, které si ponechali ve svém vlastnictví, trvalo však nadále.<sup>141)</sup>

Směrnice vydané v r. 1956<sup>142)</sup> rozvedly tyto zásady podrobně tak, že splácení přídělové ceny za majetek vnesený do družstva bylo zastaveno. Přídělce

<sup>137)</sup> Směrnice č. 438/323/46 — IX B 11.

<sup>138)</sup> Zálohy za majetek z nové pozemkové reformy byly předepsány podle směrnic č. 741/1950 Sb. ob., a to jen fyzickým osobám. Zálohy činily podle výrobních oblastí 100—320 Kčs za 1 ha zemědělské půdy; za pozemky na stavbu byla určena dvojnásobná částka; za budovy činila záloha roční nájemné.

Zálohy za majetek z *revise I.* pozemkové reformy byly určeny podle směrnic č. 13/1948 Sb. ob., pak podle směrnic č. 490/1951 Sb. ob., které v podstatě převzaly ustanovení směrnic č. 741/1950 Sb. ob.

Později vydané směrnice č. 245/1952 Sb. ob., pokud řešily tuto otázku, žádaly rovněž jen předepsané zálohy za živý a mrtvý a polní inventář a zásoby.

<sup>139)</sup> Viz směrnice č. 175/1954 Sb. instr. Pozemky a budovy byly oceněny stejně, jakoby pocházely z konfiskace, avšak s tím rozdílem, že přídělová cena byla o 50 % vyšší. Státnímu socialistickému sektoru však nebyla předepsána za přidělené budovy a půdu žádná přejímací cena. Jednotná zemědělská družstva byla zatížena jen přídělovou cenou budov. Pokud přidělený živý a mrtvý inventář a zásoby nebyly dosud zaplacený, byla jejich hodnota vyčíslena v stanovené přídělové ceně.

<sup>140)</sup> Viz směrnice č. 109/1956 Sb. instr. č. B, C a D. Všem přidělcům byly nezaplacené úroky do konce r. 1956 odepsány.

<sup>141)</sup> Viz Rudé právo, ze dne 8. června 1952.

<sup>142)</sup> Směrnice č. 109/1956 Sb. instr. a 67/1960 Sb. instr.



byl povinen zaplatit přídělovou cenu jen za to, co do družstva neodevzdal. Splácení přídělové ceny za veškerou půdu, i za záhumenek, bylo zastaveno. Při případném zániku členství se obnovuje původní platební povinnost za vrácený majetek. Družstvům se uložilo ve smyslu usnesení strany a vlády ze dne 3. 6. 1952, aby použila splátky, které likvidují svým členům za vnesený živý a mrtvý inventář podle vzorových stanov JZD, k zaplacení nedoplatku člena za přídělovou cenu za tento inventář.

4. Přídělci vzali na sebe povinnost na přidělených nemovitostech osobně a řádně hospodařit. Tento závazek byl také zapsán do přídělové listiny, kterou přídělci dostali.<sup>143)</sup>

Přesto však docházelo k tomu, že se přídělci vzdali přidělu, přáli si převést svůj majetek na jiné osoby, přiděl byl jim někdy také odňat, pokud úmyslně nebo zhrubé nedbalosti nesplnili podmínky přidělu, nebo také proto, že projevíli přání pracovat na státním statku.

Stálé pohyby a převody nemovitostí velmi stížily majetkové uspořádání přídělů. Docházelo k nesouladu mezi administrativním a skutečným stavem, jež bylo třeba vyřešit zvláštními opatřeními.<sup>144)</sup>

5. Otázku převodu nebo vzdání se přidělu a vypořádání vzájemných nároků v těchto případech bylo třeba řešit rovněž zvláštními předpisy.<sup>145)</sup>

V souvislosti s povolováním převodů zemědělských usedlostí a zemědělské půdy, vázaných podle zák. č. 65/1951 Sb. na přivolení okresního národního výboru, byly vydány zvláštní předpisy o způsobu vypořádání přídělové ceny

<sup>143)</sup> V přídělové listině bylo určeno, že přídělci jsou povinni na přidělených nemovitostech osobně a řádně pracovat. Poruší-li přídělce tyto a jiné další podmínky přidělu úmyslně nebo z hrubé nedbalosti, může mu být přiděl odejmut.

<sup>144)</sup> K tomuto účelu sloužily zvláštní směrnice č. 245/1952 Sb. ob. o zjednodušení přídělového a úhradového řízení.

Výkonným orgánům okresních národních výborů bylo uloženo přezkoušet stav přídělů z konfiskace a vydat fyzickým osobám, pokud se tak ještě nestalo, *přídělovou listinu*, přídělcům ze státního socialistického sektoru *výměr o přidělu*, a jednotným zemědělským družstvům *výměr o odevzdání půdy do trvalého užívání* (podle vl. nař. 122/1951 Sb. byl k tomu příslušný výkonný orgán krajského národního výboru, pokud výměra přidělené půdy přesáhla 50 ha). Jednotné zemědělské družstvo dostalo budovy, stromy svršky, inventář a úrodu do svého vlastnictví.

Obdobně postupovaly výkonné orgány národních výborů také u majetku z revise a z nové pozemkové reformy.

Další pokyn k provedení pořádku a zajištění souladu mezi administrativním a skutečným stavem obsahují směrnice č. 109/1956 Sb. instr.

<sup>145)</sup> Viz směrnice NPF č. 9/1949, dále směrnice č. 13/1948 Sb. ob. s doplňkem č. 364/1950 Sb. Tyto směrnice týkající se majetku z revise vycházely ještě z koncepce, že vyúčtování provedou mezi sebou přídělce a nový nabyvatel.

Směrnice č. 1059/1950 Sb. ob. vychází ze zásady, že odcházející přídělce jest povinen odevzdat usedlost ve stavu, v jakém ji dostal. Úbytky je povinen zaplatiti státu. Kromě toho je povinen zaplatit užívací poplatek ve výši 5 % přídělové ceny za každý rok užívání, jenž je tam, kde se pěstují některé speciální plodiny, poněkud vyšší. U přestdlujícího přídělce se snižuje užívací poplatek na 3 %.

Směrnice č. 103/1952 Sb. ob. zjednodušila vyúčtování s odcházejícími přídělci zkonfiskovaného majetku.



převáděných nemovitostí, které zavazovaly nabyvatele, aby převzal zcizitelův závazek vůči státu.<sup>146)</sup>

6. Osídlení pohraničních okresů, provedené v letech po osvobození na podkladě předpisů zejména o pozemkové reformě, patří bezesporu k významným opatřením, která zabezpečila výstavbu socialistické republiky. Do osídlovaných okresů se přestěhovaly statisíce občanů z vnitrozemí, zejména zemědělstí dělníci a drobní rolníci, ale i dělníci, řemeslníci a příslušníci ostatních povolání. Našli zde nový domov i krajané navrátilí se do vlasti z různých států, kam je nezaměstnanost před lety za kapitalistické republiky vyhnala.

Přesto všechno zůstaly v pohraničí pro zemědělskou výrobu nevyužity značné plochy, některé oblasti zůstaly neosídlené a někteří rolníci-osídlenci přešli do jiných odvětví národního hospodářství. Příčiny tohoto jevu spočívaly zejména v zaostávání celkové úrovně zemědělství za rozvojem průmyslu v pohraničí.

Tento stav, který přesahuje rámec otázek čistě zemědělských, vyžadoval zásadního řešení.

Vládní prohlášení ze dne 15. září 1953 se zabývalo zvláště problematikou pohraničí, zejména jeho dosídlením.<sup>147)</sup>

Usnesení vlády, vydané v tentýž den, učinilo některá okamžitá opatření pro povznesení pohraničí. Podrobný komplexní plán na vyřešení problematiky

<sup>146)</sup> Podle směrnic č. 504/1952 Sb.ob. zcizovací cena převáděné celé usedlosti z *konfiskace* nemohla být nižší než nedoplatek; nabyvatel byl povinen zaplatit jej státu. Je-li zcizovací cena vyšší, musí být rozdíl zaplacen majetkové podstatě pozemkových reforem. Byla-li prodána jen část usedlosti, platí rovněž předcházející ustanovení, nezmění se však povinnost zcizitele. Zcizovací cena má být zásadně použita jako splátka na příděl. Vyúčtování se řešilo individuálně. Je-li usedlost v přibližně neporušeném stavu, vyúčtování se neprovede a uživateli poplatek je účtován jen tenkrát, jestliže přídělce žádá vyúčtování svých plateb. Vykazuje-li usedlost podstatné majetkové úbytky, přídělce je povinen zaplatit škodu i uživateli poplatek. Byla-li usedlost přičiněním přídělcovým zhodnocena, vyrovná příslušnou částku nový přídělce přímo.

Přídělcům, kteří se vzdali svého přídělu z *konfiskace* v prospěch jednotného zemědělského družstva, mohl být určen uživateli poplatek ve výši 3—5 % ročně. (Viz směrnice č. 245/1952 Sb. ob. bod 1/1(h).

Přídělcům, kteří se vzdali přídělu z *revize* a z nové pozemkové reformy, byl účtován uživateli poplatek ve výši 3 až 5 % ročně.

Š jednotlivě hospodařícími rolníky a také členy jednotných zemědělských družstev, kteří přešli do státního statku a odevzdali mu své výrobní prostředky s výjimkou obytných a hospodářských budov, provedlo se vyúčtování podle zásad směrnic č. 103/1952 Sb. ob. Za obytné, případně hospodářské budovy, které si ponechali, byla určena nová přídělová cena.

U nemovitostí z *revize* a z nové *pozemkové reformy*, kde přídělová cena ještě stanovena nebyla, je třeba zajistit, aby se přídělce bezdůvodně neobohacoval. Proto je nabyvatel povinen rozdíl mezi zcizovací cenou a již zaplacenou zálohou odvést státu ve smyslu § 23 zák. č. 90/1947 Sb.

Také podle později vydaných směrnic č. 109/1956 Sb. instr. je třeba v případech převodu přídělu postupovat podle směrnic č. 504/1952 Sb. ob. Mám však za to, že není třeba jinak posuzovat příděly z *revize* a z nové pozemkové reformy, kdy přídělová cena byla podle směrnic č. 109/1956 Sb. ob. definitivně určena.

<sup>147)</sup> „Opírajíc se o vlastenecké přesvědčení a city našeho zemědělského lidu, je vláda republiky rozhodnuta povznést technickou úroveň zemědělské výroby v pohraničí. Na prvním místě se vláda postará o to, aby zemědělství v pohraničí bylo osídleno zdatnými mladými rolníky a rolnicemi, stoupenci moderní zemědělské výroby.“ (Viz Rudé právo ze 16. září 1953.)



pohraničí, zahrnující nejen zemědělství, ale všechny oblasti národního hospodářství, kultury a zdravotnictví, schválila vláda zvláštním usnesením dne 26. ledna 1954.

Toto usnesení vlády vychází z předpokladu, že je třeba soustavou zvláštních materiálních výhod umožnit dosídlencům překonat první potíže spojené s přesídlením a vytvořit pro ně takové životní podmínky a prostředí, které jim zajistí spokojený a šťastný život. Vláda proto poskytla nejružnější materiální výhody přesídlencům, kteří se dobrovolně rozhodli pro trvalý přechod do vybraných pohraničních oblastí.<sup>148)</sup>

Na tyto výhody získali nárok členové jednotných zemědělských družstev, jednotlivě hospodařící rolníci, zaměstnanci státních statků, strojních a traktorových stanic a jiných socialistických podniků a také řemeslníci, jejichž činnost souvisí se zemědělskou výrobou. V dosídlovací akci bylo zdůrazněno hledisko posílení socialistického sektoru, zejména jednotných zemědělských družstev. Soustava výhod pro členy jednotných zemědělských družstev se postupem doby prohlubovala, zejména v letech 1954—1957, kdy dalšími výhodami byl podpořen přechod dělníků a zaměstnanců do jednotných zemědělských družstev i v jiných oblastech republiky.<sup>149)</sup>

Soustava materiálních výhod pro dosídlence do pohraničí byla nově upravena vládním usnesením ze dne 18. února 1959,<sup>150)</sup> které zrušilo převážnou většinu dříve vydaných směrnic.

Z hlediska pozemkové reformy nás zajímají přirozeně především oprávnění a povinnosti přesídlenců pokud jde o přiděl půdy. Přídělová listina, vydávaná podle vzoru uvedeného ve směrnicích č. 7/1956 Sb. instr., výslovně uvádí, že usedlost se přiděluje podle usnesení vlády ze dne 26. ledna 1954 a *podle příslušných předpisů o pozemkové reformě*. Tyto výhody nelze však zkoumat odděleně od ostatních výhod, jejichž přehled podávám proto v souvislosti.

Přesídlenci získali nárok:

<sup>148)</sup> Seznam okresů a míst, pro které tyto výhody platily, byl postupně rozšiřován. (Viz např. směrnice č. 171/1955 Sb. instr., 16/1956 Věst. MZLH stp.)

<sup>149)</sup> Viz zejména směrnice č. 45/1954 Sb. ob. k zajištění materiálních podmínek pro pracovníky v zemědělství, kteří natrvalo přesídlí do některých pohraničních okresů; směrnice v částce 19/1954 Ú.1. pro poskytování úvěrů přesídlencům v pohraničních okresech; směrnice č. 59/1954 Sb. ob. pro nábor a organizaci přesunu pracovníků do zemědělství v pohraničních okresech; směrnice č. 131/1954 Věst. MZLH pro poskytování materiálních výhod podle vládního usnesení ze dne 2. prosince 1954 o posílení zemědělství pracovními silami a odbornými kádry (301/1954 Sb. ob.); směrnice č. 7/1955 Sb. instr. pro poskytnutí dalších výhod novým členům JZD v pohraničí přelým ze zemědělské výroby ve vnitrozemí; směrnice č. 71/1956 Sb. instr. o náboru a organizaci přesunu pracovníků do zemědělství v pohraničních okresech; směrnice č. 96/1956 Věst. MZLH o poskytování mimořádné pomoci zaostávajícím jednotným zemědělským družstvům k posílení členské základny; směrnice č. 105/1956 Věst. MZLH o úpravě poskytování jednorázových náborových příspěvků pracovníkům, kteří přecházejí z průmyslu nebo jiných hospodářských odvětví do JZD; směrnice č. 29/1958 Sb. instr. o poskytování některých materiálních výhod podle instrukce č. 301/1954 Sb. instr. v r. 1958 přesídlencům v pohraničí.

<sup>150)</sup> Viz částka 34/1959 Ú.1.



a) na bezplatný příděl až 13 ha zemědělské půdy do vlastnictví, aby jej mohli vnést do jednotného zemědělského družstva <sup>151)</sup>).

Tuto rozlohu půdy získali přesídlenci vstupující do jednotných zemědělských družstev a vnesli ji do svého družstva jako každý jiný člen.

Dosídlenci na státní statek a strojní a traktorové stanice získali nárok na bezplatné užívání menšího pozemku pro zahradu do výměry nejvýše 0,50 ha půdy.

Presídlenci obdrželi o provedeném přídělu přidělovou listinu, která je vkladnou listinou ve smyslu zákona č. 90/1947 Sb.;

b) na příděl do vlastnictví obytných a nutných hospodářských budov v použitelném stavu. Cena budov se pohybovala od 1800 Kčs do 3200 Kčs a byla splatná do 15 let, přičemž první splátka byla splatná teprve od 4. roku po přídělu. Po 5 letech se odepíše přesídlenci, jenž řádně plní své povinnosti 500 Kčs a po 10 letech dalších 500 Kčs.

Také o přídělu budov byla pořízena přidělová listina;

c) na užitkovou krávu do vlastnictví zdarma, pokud přesídlenec se stal členem jednotného zemědělského družstva se společným hospodařením. Prodej krávy vyžaduje do 5 let od přidělení souhlasu zemědělského odboru rady ONV<sup>152)</sup>).

d) na nábytek v hodnotě 7.000 Kčs bezplatně do vlastnictví pokud jej přesídlenec nemá, za předpokladu, že je novomanžel a neuplynuly 2 roky od uzavření sňatku, resp. uzavře sňatek v pohraničí;

e) na úhradu výdajů spojených s vyhledáváním místa přesídlení a nákladů stěhování;

f) na levný úvěr se splatností do 5 let na opatření prostředků nutných k hospodaření a na nutné zajištění obživy rodiny pro první měsíce v novém bydlišti;

g) na jadrná krmiva, odpis dlužné částky novomanželské půjčky, náborový příspěvek, rodinný jednorázový příspěvek, příplatek k pracovním jednotkám atp.

Kromě těchto výhod poskytovaných státem bylo jednotným zemědělským družstvům doporučeno, aby poskytla ze svých prostředků určité výhody svým novým členům pro zařízení záhumenkového hospodářství. Přesídlenci mohli dostat určité množství naturálií, slepice, sele, krmivo atp. a byli povinni vrátit jejich hodnotu ve splátkách do 3 let. Družstva mohla však dluh prominout.

Nejrůznější materiální výhody, na které dosídlenci mají nárok, jsou jim poskytovány *podmínečně*. Podmínka je že dosídlenec přesídlí trvale do pohraničí a trvale bude pracovat na příslušném úseku, v jednotném zemědělském

<sup>151)</sup> Viz také směrnice č. 4/1960 Sb. instr.

<sup>152)</sup> Až do r. 1959 byla kráva dána do užívání dosídlence a teprve po 3 letech přešla do jeho vlastnictví.

<sup>153)</sup> Např. při zaviněném opuštění pracovního úseku do 10 let dosídlenec pozbude vlastnictví domku; nastane-li tato okolnost do pěti let, je povinen vrátit také ostatní výhody.

<sup>154)</sup> Viz např. směrnice č. 245/1952 Sb. ob.



družstvu, na státních statcích, v státních lesích, v strojních a traktorových stanicích atp.<sup>153)</sup>

7. Příslušné státní orgány začaly postupně používat i některých forem přídelu, které v původních předpisech o pozemkové reformě uvedeny nebyly, které však odpovídaly potřebám výstavby socialistického zemědělství.

Podniky státního socialistického sektoru půdu již nedostávaly do svého vlastnictví, neboť vlastníkem půdy přidělené těmto podnikům zůstal stát. V této úpravě se projevuje již koncepce o správě národního majetku.<sup>154)</sup>

Jednotná zemědělská družstva rovněž přestala dostávat půdu do svého vlastnictví. Půda jim byla přidělována do trvalého a přirozeně do bezplatného užívání na podkladě § 103 odst. 2 obč. zák. a také podle vzorových stanov jednotných zemědělských družstev.<sup>155)</sup>

Podle vl. nařízení č. 50/1955 Sb., o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby, je možno půdu nezemědělců vykoupenu podle zákona o nové pozemkové reformě přikázat také k zajištění zemědělské výroby.

Fyzickým osobám byla a je půda z pozemkové reformy (s možnou výjimkou podle vl. nař. č. 50/1955 Sb.), přidělována do jejich vlastnictví. V pohraničních oblastech nastala určitá změna, pokud jde o přidělovou cenu; půda se zde totiž začala přidělovat do vlastnictví uchazečů — dosídlenců bezplatně nikoli jen v individuálních případech výjimečně, o nichž se zmiňují zákony o pozemkové reformě, ale zásadně.

Z tohoto vývoje je nám jasné, že pokud jde o přídel půdy a o jeho formy, bylo třeba meze původních předpisů prolomit. Stalo se takto na podkladě změn, provedených občanským zákoníkem, vládním nařízením č. 50/1955 Sb. a předpisy o správě národního majetku.

Majetek získaný státem podle předpisů o pozemkové reformě podléhal jinému právnímu režimu než ostatní národní majetek spravovaný podle předpisů o správě národního majetku.

Ustanovení § 23 vl. nař. č. 81/1958 Sb., o správě národního majetku, výslovně uvádí, že o správě a nakládání s majetkem získaným pro účely pozemkových reforem platí, dokud s tímto majetkem nebylo konečným způsobem naloženo, zvláštní předpisy, tj. předpisy o pozemkové reformě, a nikoli předpisy o správě národního majetku<sup>156)</sup> Čl. 42 vyhl. č. 205/1958 Ú. 1. o správě národního majetku opakuje toto ustanovení.<sup>157)</sup>

<sup>155)</sup> Viz také směrnice č. 392/1949 Sb.ob., podle nichž družstva dostávala půdu zatím do „správy a užívání“, než byla uzákoněna forma trvalého užívání.

<sup>156)</sup> Obdobné ustanovení má § 23 dříve platného vl. nař. č. 110/1959 Sb., o správě národního majetku rozpočtovými organizacemi. Čl. 24 vyhl. č. 118/1954 Ú.1. vysvětluje, že „naložení konečným způsobem“ se rozumí přídel, odevzdání, začlenění atp. a dodává, že na majetek získaný pro účely pozemkové reformy se vztahují předpisy o správě národního majetku teprve od okamžiku, kdy majetek opatřením příslušného orgánu přejde do správy rozpočtové organizace.

<sup>157)</sup> Obdobná ustanovení mají čl. 24 vyhl. č. 118/1954 Ú.1. a čl. 20 vyhl. č. 127/1957 Ú.1., které prováděly vládní nařízení č. 110/1953 Sb.



Zásada, že na majetek z pozemkových reforem, s kterým nebylo konečným způsobem naloženo, se vztahují předpisy o pozemkové reformě, byla prolomena vyhl. č. 158/1959 Ú. 1. o správě nepřiděleného zemědělského majetku nabytého z pozemkových reforem. Tato vyhláška určila, že majetek získaný státem podle předpisů o pozemkových reformách, pokud nebyl podle těchto předpisů přidělen a ani není ve správě organizací státního socialistického sektoru, spravují okresní národní výbory podle vl. nař. č. 81/1958 Sb. a vyhl. č. 205/1958 Ú. 1. ve znění vyhl. č. 133/1960 Sb.<sup>158)</sup>

V důsledku tohoto opatření dispozice s nepřiděleným zemědělským majetkem se od 1. září 1959 v zásadě neprovádějí podle předpisů o pozemkové reformě, ale podle předpisů o správě národního majetku.

Jednotná zemědělská družstva dostávají půdu do trvalého a bezplatného užívání podle čl. 17 vyhl. č. 205/1958 Ú. 1. Budovy, živý a mrtvý inventář a zásoby se jim zcizují podle čl. 2 a 25 cit. vyhlášky zásadně úplatně za běžnou cenu, případně v obecném zájmu za cenu nižší nebo bezplatně. Půda daná do trvalého užívání zůstává nadále ve správě okresního národního výboru.

Státní statky a jiné organizace státního socialistického sektoru dostanou půdu, budovy a movitosti jako jediný hospodářský celek podle čl. 21 cit. vyhl. dohodou bezplatně.

Domky, obytné budovy, včetně stavebních pozemků a jiné drobné stavby se převedou do správy místního národního výboru, který zajistí jejich ochranu a využití např. prodejem nebo pronájmem.

Přes toto zásadní řešení lze výjimečně, se souhlasem okresního národního výboru v zájmu socialistické přestavby vesnice a rozšíření členské základny jednotných zemědělských družstev zejména v pohraničních okresech přidělit zemědělskou usedlost podle předpisů o pozemkové reformě za přidělovou cenu, a to výkonnému rolníkovi, u něhož jsou dány předpoklady, že se stane členem družstva. Takové opatření se považuje za zcizení podle čl. 24 cit. vyhl.

#### 6. CELKOVÉ ZHODNOCENÍ LIDOVÉ DEMOKRATICKÉ POZEMKOVÉ REFORMY

Pozemková reforma je historickou událostí nesmírného významu v dějinách našich národů.

Pozemková reforma, která byla vybojována a skutečněna společným úsilím dělníků a rolníků pod vedením komunistické strany v ostrém třídním střetnutí s buržoasií, splnila odvěkou touhu vykořisťovaných rolnických mas po půdě, odstranila statkářské pozemkové vlastnictví a poslední zbytky feudalismu na vesnici, rozdělila půdu velkostatkářů, šlechty a církve a zlomila moc buržoasie na vesnici. Pozemková reforma uskutečnila heslo, že půda patří těm, kdož na ní pracují.

<sup>158)</sup> Podrobnější prováděcí pokyny byly vydány směrnici č. 4/1960 Sb. instr.



Provedení pozemkové reformy umožnilo osídlení pohraničí; několik stotisíc přídělci obdrželo půdu do svého vlastnictví a byla rozšířena půda, zejména lesní, ve státním socialistickém vlastnictví.<sup>159)</sup>

V průběhu boje za pozemkovou reformu se upevnil svazek dělnické třídy s pracujícími rolníky, jenž byl základním předpokladem vítězství nad buržoasií. „Základním prostředkem pro upevnění svazku dělnické třídy s rolnictvem bylo dát rolníkům půdu zrušením velkostatkářské držby půdy a provedením pozemkové reformy.<sup>160)</sup>

V průběhu boje za pozemkovou reformu se aktivizovaly rolnické masy, které se iniciativně účastnily nejen na legislativním díle pozemkové reformy a na jeho provádění, ale také mocenského zápasu dělnické třídy s buržoasií v pevném svazku s dělnickou třídou a pod jejím vedením.

Provedením pozemkové reformy byl zvýšen počet rolníků od 5 do 20 ha a byla zvýšena i celková výměra půdy v této skupině.<sup>161)</sup> Upevnilo se takto postavení středního rolníka, který se stal ústřední postavou na naší vesnici.

Malovýrobní hospodářství se stalo vedle sektoru státních statků převládajícím sektorem v zemědělství. Vytvořily se nutné předpoklady pro podstatné zvýšení zemědělské výroby i tržní produkce na podkladě dobrovolného socialistického združstevňování zemědělských usedlostí malých a středních rolníků.

Pozemková reforma, i když sama o sobě je opatřením demokratickým, získala v procesu přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou stále více socialistický charakter v souvislosti se základními mocenskými a ekonomickými přeměnami uskutečňovanými v naší zemi. Podářilo se „spojit ve společný proud boj pracujících rolníků za dovršení buržoasně demokratické agrární revoluce s bojem dělnické třídy za socialismus“.<sup>162)</sup>

Pozemková reforma byla bezpodmínečně nutným předpokladem socialistické přestavby vesnice, byla východiskem, byla krokem k socialismu na vesnici.

## РЕЗЮМЕ

1. В период буржуазной революции XIX века собственность на землю была у нас условием освобождения крестьянина от феодального гнета. Однако феодальное помещичье владение землей не было уничтожено, крестьяне ничего сверх имевшейся у них земли не

<sup>159)</sup> Z celkové výměry *zemědělské* půdy, která byla z pozemkové reformy přidělena, tj. 2,135,798 ha, připadlo podle stavu k 1. květnu 1951 na drobný příděl 65,8 % (včetně 6 % pro JZD). (Viz Statistická ročenka 1956, ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství, str. 19.)

<sup>160)</sup> Deset let lidově demokratického Československa, bod 7, Rudé právo ze dne 16. dubna 1955.

<sup>161)</sup> V roce 1949 se zvýšil proti roku 1930 počet rolníků ve skupině od 5 do 10 ha o 8 % (z 236.350 na 255.293) a rozloha jejich zemědělské půdy o 4 % (z 1,670.559 na 1,734,704 ha). Počet rolníků ve skupině od 10 do 20 ha se zvýšil o 20 % (z 132.113 na 158.874) a jejich celková výměra půdy o 9,1 % (z 1,828.480 na 1,995.814 ha).

<sup>162)</sup> Dějiny KSČ, SNPL 1961, str. 533.



приобрели и стали „свободными“ собственниками только той земли, держателями которой они были и раньше как подданные. Земля превратилась в товар. Одновременно, в результате капиталистического способа производства, развития капитализма в сельском хозяйстве, начинается отделение крестьянина от его средств производства. Мелкое сельскохозяйственное производство было осуждено капиталом на исчезновение, а мелкий крестьянин — на страшные страдания, разорение и экспроприацию.

2. Поземельная реформа в буржуазной демократической республике, узаконенная после первой мировой войны под давлением эксплуатируемых масс деревни, инспирированном Великой Октябрьской социалистической революцией, крестьянам земли не дала. Буржуазной партии аграриев удалось демагогическими обещаниями возглавить аграрное движение, а после ослабления революционной волны саботировать проведение поземельной реформы в пользу крестьян и осуществить ее в пользу аграрной буржуазии и аграрного и финансового капитала.

Так называемая I поземельная реформа не каснулась дворянских и церковных крупных поместий, создала слой „остатковых“ помещиков и условия для овладения сельского хозяйства финансовым капиталом, служила делу ослабления послевоенной революционной волны. Крестьяне получили в форме так называемых мелких наделов в общем приблизительно 640.000 гектаров земли, которая была разделена приблизительно между 640.000 заявителями.

Саботаж I поземельной реформы, быстрое проникновение финансового капитала в деревню, повышенная эксплуатация сельского населения и прогрессирующий аграрный кризис обострили классовые противоречия на селе.

Коммунистическая партия Чехословакии, в особенности после V съезда партии, возглавила революционную борьбу крестьян против помещичьей и капиталистической эксплуатации и гнета. Вопрос о земле был одним из наиболее важных вопросов деревни. Борьба КПЧ за революционное решение аграрного вопроса продолжалась и в период гитлеровской оккупации.

3. Освобождение Чехословакии Советским Союзом после второй мировой войны, национальная и демократическая революция, переход власти в руки народа, руководимого Коммунистической партией Чехословакии, дали возможность проведения последовательной поземельной реформы согласно требованиям Кошицкой правительственной программы 1945 года.

Поземельная реформа в народно-демократической Чехословакии осуществлялась в период трех этапов во все возрастающей классовой борьбе с буржуазией и ее реакционными представителями.

На первом этапе была проведена конфискация вражеского и изменнического имущества без вознаграждения. Приобретенная земля с живым и мертвым инвентарем была передана в собственность безземельным, мелким и средним крестьянам в размере до 13 гектаров и рабочим до 0,5 гектара, а также кооперативам и государству. Надельная цена была весьма выгодной, могла быть погашена частичными платежами и была возможность также безвозмездного наделения землей. В конфискации земли и в наделении ею приняли активное участие крестьяне при посредстве своих выборных крестьянских комиссий.

Второй этап касался ревизии I поземельной реформы. По существу речь шла о том, чтобы было проведено в жизнь то, что голосованием было принято парламентом буржуазной республики. Необходимо было расследовать и новым решением исправить все прежние махинации. Закон о ревизии I поземельной реформы был принят только в 1947 году после острой борьбы с представителями реакционных кругов.

Третий этап поземельной реформы обнимает требование КПЧ о проведении новой поземельной реформы (Градецкая программа от апреля 1947 года), которая должна была высказать принцип, что „земля принадлежит тем, кто на ней трудятся“, с одной стороны,



определением максимально допустимого размера поземельной собственности до 50 гектаров и, с другой стороны, ликвидацией поземельной собственности городской буржуазии, которая сама на земле не трудилась.

Борьба рабочего класса и соединенных с ним крестьянских масс, руководимых КПЧ, за осуществление ревизии I поземельной реформы и за новую поземельную реформу слилась с борьбой за осуществление всех остальных требований крестьян и рабочих.

Новая поземельная реформа могла быть узаконена только после февральской победы трудящихся в 1948 году.

4. Проведенная в народно-демократической Чехословакии поземельная реформа, являясь в истории наших народов историческим событием чрезвычайного значения. Она была завоевана и осуществлена совместными усилиями рабочих и крестьян и в острых классовых столкновениях с буржуазией, устранила помещичью поземельную собственность и последние остатки феодализма на селе и сформулировала лозунг: „земля принадлежит тем, кто на ней трудится“. Проведение поземельной реформы дало возможность заселения пограничных областей. В результате поземельной реформы несколько сот тысяч лиц получило наделенную землю в собственность. Расширена была площадь замли, в особенности лесной, в государственной социалистической собственности. Для целей поземельной реформы приобретено было 4,134.149 гектаров земли, в том числе 2,135.798 гектаров сельскохозяйственной земли.

В ходе борьбы за земельную реформу укрепился союз рабочего класса с трудящимися крестьянами. Крестьяне принимали активное участие в проведении поземельной реформы.

В результате проведения поземельной реформы мелкопроизводственное хозяйство, наряду с сектором государственных хозяйств, стало преобладающим сектором в сельском хозяйстве.

Поземельная реформа носила глубоко демократический характер. Сама по себе она не была социалистическим мероприятием, но не была конечной целью и не была исходным пунктом для капиталистического развития на селе. В ходе перерастания национальной и демократической революции в революцию социалистическую, поземельная реформа приобрела все больше о больше социалистический характер в связи с основными политическими и экономическими переменами, осуществленными в нашей стране. Поземельная реформа была безусловной предпосылкой социалистического переустройства деревни, была исходным пунктом, шагом по направлению к социализму на селе, к строительству единых сельскохозяйственных кооперативов.

## ZUSAMMENFASSUNG

1. Das Grundeigentum war bei uns zur Zeit der bürgerlichen Revolution des 19. Jahrhunderts die Grundbedingung für die Befreiung des Bauern vom Joch des Feudalismus. Der feudale Grundbesitz wurde jedoch nicht zerschlagen, die Bauern erhielten keinen Zuschuss von Boden, sie wurden nur zu „freien“ Eigentümern jenes Bodens, den sie schon früher als Leibeigene besaßen. Der Boden wurde in eine Ware verwandelt. Gleichzeitig beginnt die Abtrennung des Bauern von seinen Produktionsmitteln durch die kapitalistische Produktionsform, durch die Entfaltung des Kapitalismus in der Landwirtschaft. Der landwirtschaftliche Kleinbetrieb war durch das Kapital zum Untergang verurteilt und der Kleinbauer zu furchtbarer Entbehrung, Verarmung und Expropriation.

2. Die Bodenreform der bürgerlich demokratischen Republik, welche nach dem ersten Weltkrieg unter dem Druck der ausgebeuteten Massen der Landbevölkerung, die durch die Grosse sozialistische Oktoberrevolution aktivisiert worden waren, gesetzlich festgelegt wurde, brachte den Bauern keinen Boden. Der bürgerlichen Agrarpartei gelang es durch demagogische Versprechungen sich an die Spitze der Agrabewegung zu stellen und nach Abschwelen der



Revolutionswelle die Durchführung der Bodenreform zu Gunsten der Bauern zu sabotieren und sie zu Gunsten der Agrabourgeoisie und des Agrar- und Finanzkapitals durchzuführen.

Die sogenannte erste Bodenreform traf nicht die Adelslatifundien und die Güter der Kirche, sie schuf die Schichte der Restgutsbesitzer und die Bedingungen für die Beherrschung der Landwirtschaft durch das Finanzkapital, sie diente zur Dämpfung der Revolutionswelle, welche in der Nachkriegszeit angeschwollen war. Die Bauern erhielten in der Form von sogenannten Zuteilungen im Ganzen ungefähr 640.000 ha Bodenfläche, welche unter ungefähr 640.000 Anwärter verteilt wurde.

Die Sabotage der ersten Bodenreform, das schnelle Vordringen des Finanzkapitals auf dem Dorf, die Steigerung der Ausbeutung des Landvolkes und die wachsende Agrarkrise verschärften die Klassenspannung auf dem Lande.

Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei stellte sich insbesondere nach dem V. Parteikongress an die Spitze des Revolutionskampfes des Bauern gegen die Grossgrundbesitzer, die kapitalistische Ausbeutung und die Bedrückung. Die Bodenfrage war eine der wichtigsten Fragen des Dorfes. Der Kampf der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei um die revolutionäre Lösung der Agrarfrage wurde auch zur Zeit der Hitler-Okkupation fortgesetzt.

3. Die Befreiung der Tschechoslowakei durch die Sowjetunion nach dem zweiten Weltkrieg, die nationale und demokratische Revolution, der Übergang der Gewalt in die Hände des durch die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei geführten Volkes ermöglichten die Durchführung einer konsequenten Bodenreform nach den Forderungen des Kaschauer Regierungsprogramms aus dem Jahre 1945.

Die Bodenreform ging in der volksdemokratischen Tschechoslowakei in drei Etappen vor sich, wobei sich der Klassenkampf mit der Bourgeoisie und mit deren reaktionären Repräsentanten ständig verschärfte.

In der ersten Etappe wurde die Konfiskation des feindlichen Vermögens und des Vermögens der Verräter ohne Entschädigung durchgeführt. Der so gewonnene Boden mit lebendigem und totem Inventar wurde Bauern ohne Boden, Kleinbauern und mittleren Bauern bis zu einem Landausmass von 13 ha, Arbeitern bis zu dem Ausmass von 0,5 ha und Genossenschaften sowie dem Staat ins Eigentum übergeben. Der Zuteilungspreis war sehr vorteilhaft, er konnte in Teilzahlungen bezahlt werden und es war auch möglich den Boden sogar unentgeltlich zuteilen. Die Bauern beteiligten sich aktiv an der Konfiskation und an der Zuteilung durch ihre Bauernkommissionen.

Die zweite Etappe betraf die Revision der ersten Bodenreform. Im wesentlichen handelt es sich hier darum das durchzuführen, was schon das Parlament der bürgerlichen Republik beschlossen hatte. Alle Machinationen sollten überprüft werden und durch neue Entscheidungen richtig gestellt werden. Das Gesetz über die Revision der ersten Bodenreform wurde nach scharfem Kampfe mit den Vertretern der Reaktion erst im Jahre 1947 als Gesetz angenommen.

Die dritte Etappe der Bodenreform ging vom Postulat der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei eine neue Bodenreform (das Königgrätzer Programm vom April 1947) durchzuführen aus. Die Bodenreform sollte den Grundsatz verwirklichen, dass „der Boden denen gehört, die ihn bebauen“ einerseits durch die Festsetzung des Maximalausmasses des Grundeigentums bis 50 ha, andererseits durch Liquidation des Bodenbesitzes der städtischen Bourgeoisie, welche den Boden nicht selbst bebaute.

Der Kampf der Arbeiterklasse und der mit ihr verbündeten Bauernmassen, welche von der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei geführt wurden, um die Durchführung der Revision der ersten Bodenreform und um eine neue Bodenreform verschmolzen mit dem Kampf um die Verwirklichung aller übrigen Forderungen der Bauern und Arbeiter.

Die neue Bodenreform konnte erst nach dem Febersieg der Werktätigen im Jahre 1948 zum Gesetz gemacht werden.

4. Die in der volksdemokratischen Tschechoslowakei verwirklichte Bodenreform ist ein



historisches Ereignis von unermesslicher Bedeutung für die Geschichte unserer Nationen. Sie wurde erkämpft und verwirklicht durch die gemeinsamen Bemühungen der Arbeiter und Bauern unter der Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und in scharfem Kampfe mit der Bourgeoisie, sie beseitigte das Bodeneigentum der Grundbesitzer und die letzten Reste des Feudalismus auf dem Dorfe und verwirklichte den Grundsatz „Der Boden gehört denen, welche ihn bebauen.“ Die Durchführung der Bodenreform ermöglichte die Besiedlung der Grenzgebiete. Einige Hunderttausend Siedler erhielten durch die Bodenreform Boden in ihr Eigentum. Das Ausmass von Boden, besonders von Wäldern in staatlichem sozialisten Eigentum wurde erweitert. Für die Bodenreform wurde 4,134.149 ha Boden gewonnen, hiervon 2,135.798 ha landwirtschaftlichen Bodens.

Im Verlauf des Kampfes um die Bodenreform festigte sich das Bündnis zwischen der Arbeiterklasse und den arbeitenden Bauern. Die Bauern beteiligten sich aktiv an der Durchführung der Bodenreform.

Durch die Verwirklichung der Bodenreform wurde der landwirtschaftliche Kleinbetrieb neben dem Sektor der staatlichen Güter zum vorherrschenden Sektor in unserer Landwirtschaft.

Die Bodenreform hatte tief demokratischen Charakter. An sich selbst war sie keine sozialistische Massnahme, sie war aber nicht Endziel und bildete auch keinen Ausgangspunkt für eine kapitalistische Entwicklung auf dem Dorfe. Die Bodenreform erlangte im Verlauf des Übergangs der nationalen und demokratischen Revolution zur sozialistischen Revolution immer mehr sozialistischen Charakter im Zusammenhang mit den grundlegenden Macht- und Wirtschaftsveränderungen in unserem Lande. Die Bodenreform war eine unvermeidliche Voraussetzung des sozialistischen Umbaus des Dorfes, sie war ein Ausgangspunkt der weiteren Entwicklung, ein Schritt zum Sozialismus auf dem Lande, zu den Einheitlichen landwirtschaftlichen Genossenschaften.

## LITERATURA

- K. MARX: Kapitál.  
B. ENGELS: Rolnická otázka ve Francii a Německu.  
Postavení dělnické třídy v Anglii r. 1844.  
V. I. LENIN: Vývoj kapitalismu v Rusku, Spisy 3.  
Kapitalismus v zemědělství, Spisy 4.  
Agrární otázka a „kritikové Marxe“, Spisy 5.  
Agrární program ruské sociální demokracie, Spisy 6.  
Krok vpřed, dva kroky vzad, Spisy 7.  
Proletariát a rolnictvo, Spisy 10.  
Revise agrárního programu dělnické strany, Spisy 10.  
Resoluce o agrární otázce, Spisy 10.  
Otázka půdy v dumě, Spisy 10.  
Otázka půdy a boj za svobodu, Spisy 10.  
Úkoly dělnické strany a rolnictvo, Spisy 11.  
Agrární otázka a „kritikové Marxe“, Spisy 13.  
Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907, Spisy 13.  
Nová agrární politika, Spisy 13.  
Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství, Spisy 22.  
K. GOTTWALD: Spisy.  
R. ARLT: Agrarrechtsverhältnisse in West — und Ostdeutschland 1957.  
Fragen des Rechts der Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften in der DDR, 1957.



- V. BAUCH: Poľnohospodárstvo za Slovenského štátu, SVPL 1958.
- F. BOKES: Dejiny Slovenska a Slovákov.
- R. BYSTRICKÝ: Základy mezinárodního práva soukromého, 1958.
- Československá pozemková reforma v číslech a diagramech, 1925.
- Dějiny KSČ, SNPL 1961
- Deset let čs. republiky, sv. III., 1928.
- Deset let lidově demokratického Československa 1945—1955.
- J. ĎURIŠ: Pětiletka v zemědělství, MZ 1949.
- M. FALŤAN: Február 1948 — víťazstvo zväzku robotníkov a roľníkov, SVPL 1958.
- J. GRUBER: Agrární zřízení, 1914.
- K. KAUTSKÝ: Agrární otázka, SNPL 1959.
- J. KOŤÁTKO: Pozemková reforma.
- Zemědělská osídlovací politika v pohraničí.
- J. KOLAŘÍK: Československá pozemková reforma.
- J. KRBLICH: Přehled čs. zemědělství, 1947.
- D. KREJČÍ: Učebnice zemědělské politiky, 1928.
- Zs. MEDVE: Termelőszövetkezeti jog, 1955.
- J. MENCLOVÁ: Léta zrodu dělnicko-roľnického svazku v Československu, SNPL 1961
- J. MICHL: Revise I. pozemkové reformy.
- L. NAGY, I. SERES: Földjog, 1958.
- A. I. NĚDOREZOV: Agrarnye preobrazovanija v narodnodemokratičeskoj Čechoslovakii, 1954.
- K. V. OSTROVIŤJANOV: Pozemková renta a vývoj kapitalismu v zemědělství.
- J. PELIKÁN: Třídní rozklad vesnice.
- Přehled čs. dějin, III (teze), 1956.
- Přehled dějin KSČ (teze), 1957.
- I. RUBÍK: Sborník otázek z ekonomiky zemědělství I, 1953.
- M. SERING: Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa, Berlin 1930.
- T. SOUKUP: Zákon o nové pozemkové reformě, 1948.
- F. STOČES: Vývoj kapitalismu v zemědělské malovýrobě v ČSSR, 1956.
- Buržoasní a maloburžoasní teorie o agrární otázce, Nová mysl 1958.
- Dvě etapy ve vývoji zemědělských závodů, Politická ekonomie 1957.
- A. ŠŤASTNÝ: Program roľníctva.
- J. VESELÝ: O vzniku a založení KSČ.
- A. VOLAVKA: Sto let zemědělské politiky, 1948.